INLEIDING IN DE PSYCHO-ANALYSE VOOR PAEDAGOGEN

VIER VOORDRACHTEN

DOOR

ANNA FREUD

UIT HET DUITSCH VERTAALD DOOR

R. QUERIDO

MET EEN VOORWOORD VAN

C. M. VERSTEEG-SOLLEVELD

Zenuwarts te 's-Gravenhage



INLEIDING

IN DE PSYCHO-ANALYSE VOOR

PAEDAGOGEN

INLEIDING
IN DE
PSYCHO-ANALYSE
VOOR PAEDAGOGEN

VIER VOORDRACHTEN

DOOR

ANNA FREUD

UIT HET DUITSCH VERTAALD DOOR

R. QUERIDO

MET EEN VOORWOORD VAN

C. M. VERSTEEG-SOLLEVELD
Zenuwarts te 's-Gravenhage



N.V. Boekhandel en Uitgevers-Mij. v.h.
W. P. VAN STOCKUM & ZOON
Den Haag — Buitenhof 36 — 1932

INHOUD

VOORWOORD.

Hoewel dit boek bestaat uit vier voordrachten gehouden voor leiders van een „HORT", in het Nederlandsch het best te vertalen door „TOEVLUCHTSHUIS", zou ik het toch gaarne in handen zien van allen, die met kinderen en vooral met kleine kinderen te maken hebben. Niet alleen leidsters van kleuterklassen, maar ook onderwijzers, leiders van jeugdbewegingen en ouders, zullen hierin vele moeilijkheden beschreven vinden, die zij bij de opvoeding van de aan hun zorgen toevertrouwde kinderen ondervonden. Al is de psycho-analyse nog niet gekomen tot een psycho-analytische paedagogiek, toch geeft de uiteenzetting van de ontwikkeling van het infantiele driftleven, zooals de psycho-analyse ons deze leert, wat zij aan de hand van analyses van volwassenen en kinderen gevonden heeft, een dieperen kijk op de psyche van het kind dan tot nu toe geschied is.

Anna Freud zegt wel aan het begin van haar vierde voordracht: „U moogt niet van mij verwachten, dat het mij gelukken kan, U in vier korte cursus-uren meer dan de allergewichtigste grondbeginselen bij te brengen van een wetenschap voor de studie waarvan men minstens evenzooveel jaren noodig zou hebben", maar zij zelf beheerscht de stof zóódanig, dat de fundamenteele begrippen van de psycho-analyse voor een ieder duidelijk worden gemaakt.

Het Oedipus-complex, dat ieder kind in zijn jeugd doormaakt en dat, waar het niet tot een gelukkige oplossing komt, het kern-complex van iedere latere neurose wordt, wordt klaar en helder uiteengezet. Uitvoerig wordt de sterke bloei van het kinderlijke driftleven, ongeveer tusschen het derde en vijfde jaar en de daarop volgende latente periode behandeld. Dit is wel een van de belangrijkste ontdekkingen van SIGMUND FREUD. Zelfs een kinderpsychologe als CHARLOTTE BUEHLER, die weinig of niets van de analyse wil weten, schrijft hierover: „So musz ich zu meinem Staunen auf Grund zahlreicher Beobachtungen an diesem Punkt mit FREUD zusammentreffen".

Kinderlijke „ondeugden" als duimzuigen,

sadistische neigingen, onanie enz., worden bezien *als normale ontwikkelings-stadia*, die *niet* krachtdadig bestreden moeten worden. Juist deze krachtdadige bestrijding kan maken, dat het kind die neigingen gaat verdringen en dan kunnen er fixaties en agressies optreden met alle nadeelige gevolgen van dien. Ernstig wijst ANNA FREUD dan ook op het gevaar van een opvoeding, die het kind eischen stelt, waaraan het nog niet kan beantwoorden. Een te streng *IK-ideaal* [1]), dat zich hierdoor ontwikkelt, veroorzaakt karaktervervorming en ziekte.

Meestal zijn het de eigen complexen, eigen verdrongen wenschen en strevingen van den opvoeder, die aanleiding geven tot opvoedingsfouten. Dat *„iedere onderwijzer en opvoeder zijn conflicten leert kennen en beheerschen, voordat hij den paedagogischen arbeid begint"*, zal voorloopig wel een illusie blijven, daar hiervoor in de meeste gevallen een eigen analyse noodzakelijk zou zijn, maar ook reeds een theoretische

---

[1]) „Ueber-Ich" wordt hier vertaald door „Ik-ideaal". Dit is niet heelemaal juist. In de psycho-analytische literatuur wordt door verschillende auteurs terecht onderscheid tusschen beide begrippen gemaakt. In deze reeks voordrachten zal echter het woord „Ik-Ideaal" niet tot verwarring aanleiding geven.

kennis van de psycho-analytische psychologie, zooals dit boek geeft, zal, naar ik hoop, bijdragen tot een beter begrijpen van de kinderziel.

Den Haag, Juni 1932.

C. M. Versteeg—Solleveld
Zenuwarts.

DE INFANTIELE AMNESIE EN HET OEDIPUSCOMPLEX.

Dames en Heeren,

Wij weten allen, dat de practisch werkende paedagogen nog zeer vreemd en wantrouwend tegenover de psycho-analyse staan. Wanneer U, opvoeders in kindertoevluchtshuizen te Weenen, desondanks besloten hebt, om dezen cursus te volgen, dan moet U wel op de een of andere wijze den indruk hebben gekregen, dat de jonge wetenschap der psycho-analyse U bij nadere bekendheid iets te bieden heeft, dat U bij Uw moeilijken arbeid tot steun kan dienen: Na de vier avonden, die wij nu vóór ons hebben, zult U met Uzelf hebben uit te maken, of U met deze onderstelling te ver zijt gegaan of dat ik in staat was gedeeltelijk aan Uw verwachtingen te voldoen.

Tot op zekere hoogte heb ik U stellig niets nieuws te vertellen. Ik zou mijn doel missen,

als ik zou trachten, U iets omtrent het gedrag van kinderen op school of in kindertoevluchtshuizen mede te deelen: U bent in dit opzicht bevoorrecht. Bij den dagelijkschen arbeid gaat een groote hoeveelheid materiaal door Uw handen, waardoor U de geheele reeks verschijnselen allernauwkeurigst leert kennen: vanaf de lichamelijk en geestelijk minder-ontwikkelde, eigenzinnige, leugenachtige, schuwe en mishandelde tot de brutale, agressieve en misdadige kinderen toe. Ik zal maar niet probeeren, om een volledige opsomming te geven, want U kunt mij tenslotte altijd nog de leemten daarin aantoonen.

Maar dat U tot een zoo volledige kennis der verschijnselen in staat wordt gesteld, heeft ook een nadeel. U bent als opvoeders in kindertoevluchtshuizen — U zoudt dat ook als onderwijzers op scholen of bewaarscholen zijn — genoodzaakt onophoudelijk te handelen. Het leven en de beweging in Uw klassen en afdeelingen eischt een voortdurend ingrijpen: U moet waarschuwen, orde houden, bezig houden, terecht wijzen en onderwijs geven. Uw chefs zouden zeer ontevreden zijn, als het U plotseling zou invallen, U terug te trekken, om den post

van den passieven toeschouwer te gaan innemen. Zoo komt het dan, dat U in Uw beroep tallooze uitdrukkingsvormen van het kinderlijke wezen leert kennen, maar er niet toe komt, om de verschijnselen, die U waarneemt, ook te ordenen en de gedragingen der kinderen, waarop U toch dient te reageeren, tot hare oorzaken terug te voeren.

Wellicht ontbreekt U voor een dergelijke groepeering en verklaring van de gevallen ook nog meer dan enkel de gelegenheid tot ongestoord gadeslaan. Een dergelijke ordening eischt bijzondere kennis. Laten wij eens aannemen, dat er onder U iemand is, die belang stelt in het feit, dat bepaalde kinderen van zijn afdeeling aan oogontsteking of rachitis lijden. Hij weet, dat deze kinderen uit ellendige en vochtige woningen komen. Maar de speciale wijze, waarop zich de vochtigheid der kamermuren in de ziekte van het kind omzet, kan hem slechts door de medische wetenschap duidelijk worden. Een ander interesseert zich misschien voor de gevaren, waaraan kinderen van drankzuchtige vaders door hun afstamming zijn blootgesteld; hij zal zich dan om inlichtingen tot de erfelijkheidsleer moeten wenden. Wie het

verband tusschen werkeloosheid, woningnood en kinderverwaarloozing begrijpen wil, zal trachten de sociologie te beoefenen. En hij, die als opvoeder meer te weten wil komen van den psychischen achtergrond van al de zoo-even besproken kinderlijke gedragingen en het onderscheid daartusschen en de ontwikkeling ervan in ieder kind op zichzelf zou willen nasporen, kan zich door de nieuwe wetenschap der psycho-analyse laten voorlichten.

Een dergelijke steun bij practisch handelen door meerdere kennis schijnt mij op twee gronden voor den opvoeder in een kindertoevluchtshuis van belang. Het kindertoevluchtshuis, dat de door uiterlijke of innerlijke oorzaken in het ouderlijk huis in gevaar gebrachte kinderen buiten den gewonen schooltijd moet opnemen, is de jongste onder de openbare opvoedings-inrichtingen van de stad Weenen. Men heeft het zich voorgesteld als voorbehoedmiddel tegen de toenemende kinderverwaarloozing en het heeft zijn ontstaan te danken aan het inzicht, dat het gemakkelijker is beginnende kenteekenen van verwaarloozing of asocialiteit te beinvloeden in het vrije milieu van het kindertoevluchtshuis, dat met de

school en het ouderlijk tehuis nauw verband houdt, dan eenige jaren later de erg verwaarloosde of misdadige jonge menschen voor dikwijls reeds hopelooze pogingen tot opvoeding in tuchthuizen af te zonderen. Doch het bezoeken van het kindertoevluchtshuis is op het oogenblik nog niet verplichtend gesteld. De overheid kan de ouders wèl dwingen, hun kinderen voor onderwijs naar school te sturen; of zij echter een kind, dat zij zelf slechts de ellendigste voorwaarden te bieden hebben, aan het kindertoevluchtshuis zullen toevertrouwen, wordt voorloopig nog aan hun eigen goeddunken overgelaten. Hieruit volgt dus, dat de kindertoevluchtshuizen hun recht van bestaan aan elk ouderpaar en aan ieder kind door bijzonder succesvollen arbeid steeds weer opnieuw bewijzen moeten; zooals met de invoering van verplichte inenting de ouders altijd weer opnieuw van de noodzakelijkheid der maatregelen voor het inenten overtuigd moesten worden.

Doch de opvoeder in het kindertoevluchtshuis ondervindt nog in ander opzicht de moeilijkheid van zijn werkkring. Hij heeft bijna uitsluitend met kinderen te doen, die al een heele reeks min of meer zware levenservaringen ach-

ter den rug hebben en al door de handen van een groot aantal opvoeders zijn gegaan. Hij moet wel bemerken, dat zij — zeer zeker in het begin — in het geheel niet op zijn persoon en zijn houding in de klas reageeren, doch geheel eigen manieren meebrengen en hem zoo ongeveer met het wantrouwen, den trots of den afkeer tegemoet treden, welke zij zich in hun ervaringen met andere volwassenen verworven hebben. Het leven van het kind in het kindertoevluchtshuis is bovendien altijd slechts een aanvulling van zijn schoolleven. Het kindertoevluchtshuis werkt over 't algemeen met vrijere, meer humane en meer moderne methoden dan de meeste scholen. Zoo wordt het gedrag, dat de school van de kinderen eischt en hun tracht bij te bréngen, het kindertoevluchtshuis dikwijls een hinderpaal bij het bereiken van eigen doel.

De positie van den opvoeder in het kindertoevluchtshuis is dus geenszins een benijdenswaardige. Hij staat bijna zonder uitzondering voor een zware taak, welke zelfstandig ingrijpen en handelen eischt. Desondanks is hij nooit wat anders dan een mede- en na-opvoeder.

Wij zouden echter de school onrecht doen,

als wij den werkkring van den onderwijzer gunstiger zouden achten. Ook de onderwijzers klagen erover, hoe zelden zij het kind uit de eerste hand krijgen, hoe moeilijk het b.v. al is, om kinderen in de eerste klassen der volksscholen aan de juiste orde te gewennen, wanneer zij daarvóór door de speelsche sfeer van een bewaarschool zijn gegaan. Het aldaar aangeleerde gedrag brengen zij mee naar school, maar in het raderwerk van de school wil het nu eenmaal niet meer passen.

Als wij ons echter tot de bewaarschoolonderwijzeressen wenden, van welke wij na de zooeven gehoorde berichten zouden verwachten, dat *zij* zich althans in de benijdenswaardige positie moesten bevinden, een nog geheel frisschen bodem te kunnen bewerken, dan hooren wij tot onze niet geringe verbazing de klacht, dat ook de op die scholen ondergebrachte Drie- tot Zes-jarigen reeds „volslagen menschen" zijn, dat elk hunner een reeks van eigenaardigheden meebrengt en op een bepaalde wijze op de houding van de bewaarschoolonderwijzeres reageert, dat men bij elk dezer kinderen bepaalde wenschen en angsten, zijn eigen vorm van jalouzie en teederheid, behoefte aan liefde of

afweer daarvan kan vaststellen. Er is geen sprake van, dat de opvoedster hier op een nog ongevormd wezen haar eigen stempel kan drukken. Zij beweegt zich tusschen louter gecompliceerde miniatuurmenschjes, die alles behalve gemakkelijk te beinvloeden zijn.

De officieele opvoeders — in kindertoevluchtshuis, school of bewaarschool — bevinden zich dus in dezelfde moeilijke positie. De mensch is, naar 't schijnt eerder „volslagen mensch" dan men zich over 't algemeen voorstelt. Om den waren oorsprong van de kinderlijke eigenaardigheden, welke deze opvoeders handen vol werk geven, na te gaan, moet men dit onderzoek uitstrekken over de periode vóór de schooljaren en tot die opvoeders teruggaan, die feitelijk in het leven van het kind de eerste waren; dus teruggaan tot den tijd vóór 't vijfde levensjaar in het ouderlijk huis.

Misschien wil het U nu voorkomen, dat onze taak met dezen stap vereenvoudigd is. In plaats van het gedrag der groote kinderen in school of kindertoevluchtshuis waar te nemen, hebben wij dus te trachten inlichtingen van hen te verkrijgen omtrent de indrukken en herinneringen uit hun allereerste levensjaren.

Op het eerste gezicht schijnt dat geen moeilijke taak. In den omgang met de U toevertrouwde pupillen heeft U allen bij Uw werk wel ernaar gestreefd, hun vertrouwen te winnen. Dat kan U dan nu van nut zijn, denkt U. Het kind zal bereid zijn, U alles te vertellen, als U maar begint het verstandig uit te vragen. Ik raad U allen aan, het eens te probeeren, maar ik kan U dan tevens van te voren wel zeggen, dat een dergelijke poging vruchteloos zal blijken. Kinderen geven geen inlichtingen omtrent het verleden. Zij zullen gewillig genoeg van de gebeurtenissen der laatste dagen en weken vertellen en van vacantie, die zij in vreemde omgeving hebben doorgebracht, van een achter hen liggenden verjaardag, wellicht nog van het vorige Kerstfeest. Dan echter blijven hun herinneringen steken of blijft in elk geval de mogelijkheid, om die aan anderen mede te deelen, uitgesloten.

U zult zeggen, wij hadden zoo juist onze verwachtingen omtrent het opmerkingsvermogen van het kind ten aanzien van zijn verleden te hoog gespannen. Wij hadden moeten bedenken, dat het kind in het geheel niet weet te onderscheiden tusschen het belangrijke en

het onbelangrijke in zijn eerste levensjaren, dat het daarom verreweg doelmatiger en verstandiger zou zijn, zich bij een dergelijk uitvragen niet tot een kind te bepalen, doch tot een volwassene, die zelf in zoo'n onderzoek belang stelt. Ik raad U ook, dit te probeeren, maar ik weet, dat U tot Uw verbazing zult bemerken, dat de bereidwillige vriend, tot wien U zich wendt, U zeer weinig mede te deelen heeft. Teruggaande tot zijn vijfde of zesde levensjaar, zal hij waarschijnlijk vrij getrouw en duidelijk alles kunnen verhalen; hij zal U van zijn schoolopleiding vertellen, mogelijk nog van de woningen, waarin hij zijn derde, vierde of vijfde levensjaar heeft doorgebracht, het aantal en de namen van zijn zusters en broers en misschien ook nog van de een of andere gebeurtenis, b.v. van een verhuizing of een ongeval. Maar dan blijft hij in zijn verhaal steken, vóórdat U datgene daarin gevonden hebt, wat U zoekt, n.l. aanwijzingen, hoe zich in die eerste jaren de ontwikkeling van zijn eigen wezen en zijn eigen karakter heeft voltrokken. Maar ook voor deze nieuwe teleurstelling meent U alweer een oorzaak te weten. De gebeurtenissen, naar welke wij zoeken en welke een zoo be-

langrijke rol in de karaktervorming van den enkeling moeten spelen, moeten klaarblijkelijk de grootste intimiteiten van zijn leven inhouden, ervaringen, die men als zijn zeer bijzonder eigendom bewaakt, slechts aan zichzelf bekent en zelfs voor zijn naaste vrienden beschaamd verbergt. Met deze omstandigheid zouden we van te voren rekening hebben moeten houden en ons tot den eenigen persoon hebben moeten wenden, die volgens den stand van zaken tot inlichtingen bereid kan zijn: n.l. ieder tot zichzelf. Van onszelf moeten wij toch de opmerkingsgave van den normaal-volwassene verwachten, de belangstelling voor het onderzoek en het wegvallen van alle hinderpalen, welke aan het mededeelen aan anderen in den weg staan.

Geven wij ons echter zelf met volle belangstelling en in allen ernst moeite, dan nog blijft het resultaat toch altijd weer zeer gering. Het lukt ons niet, werkelijk licht te werpen op onze eerste levensjaren en een volledige reeks herinneringen uit dien tijd samen te stellen. Wij zullen de gebeurtenissen steeds weer tot een bepaald tijdstip aan elkaar kunnen vastknoopen, een tijdstip, dat voor elk mensch weer

anders ligt, bij velen in het vijfde, bij velen in het vierde, bij anderen al in het derde levensjaar. Daarachter echter ligt bij elk onzer een groote leemte, een duisternis, waarin slechts enkele uit het verband losgerukte brokken kenbaar zijn, welke bij nadere beschouwing geen zin schijnen te hebben. Zoo herinnert zich mogelijk een jongmensch uit zijn eerste vier kinderjaren niets anders dan een klein schouwspel op een schip, waar de kapitein in mooie uniform de armen naar hem uitstrekt om hem over een kleine borstwering heen te tillen. In dezen zelfden tijd heeft hij — zooals bij navraag gemakkelijk van anderen te vernemen is — de meest stormachtige conflicten en zwaarste slagen van het noodlot doorleefd. Of een meisje heeft van een veelbewogen eersten kindertijd niets anders onthouden dan de duidelijke herinnering, dat zij in een kinderwagen wordt gereden en, het hoofd achterover gebogen, zich naar de kinderjuffrouw wendt, die den wagen rijdt.

U zult toegeven, dat wij hier stuiten op een zeer opvallende tegenstrijdigheid der feiten. Eenerzijds weten wij uit het waarnemen van kleine kinderen en uit de beschrijving, die verwanten ons van onze eerste kinderjaren geven,

dat het kind zich in dezen tijd intelligent en levendig gedraagt, genegenheid en afkeer toont en in vele belangrijke opzichten geheel als een verstandig wezen handelt. Anderzijds is deze zelfde tijd uit de herinnering gewischt of heeft nog slechts zeer onvolledige sporen achtergelaten. Volgens de hiervoor besproken verklaringen van opvoeders, onderwijzers en bewaarschoolonderwijzeressen aan openbare inrichtingen van onderwijs, treden de menschen na verloop van deze eerste levensperiode als volledig gevormde, kleine individualiteiten in het leven. En toch doet het geheugen net, of het niet de moeite waard zou zijn, om sporen te bewaren uit een tijd, waarin elk voor zich bijzonder opmerkzaam en vatbaar voor indrukken was en waarin deze gecompliceerde ontwikkeling tot een individueele persoonlijkheid plaats heeft gehad.

De officieele richtingen in de psychologie hebben zich tot dusverre door dezen schijn laten bedriegen. Daar die slechts datgene van het menschelijk zieleleven als materiaal der psychologische wetenschap aanvaardden, dat den mensch zèlf bekend is, moesten zij wel aan de beteekenis der eerste kinderjaren, omdat de mensch daarmede *niet* bekend is, zeer weinig waarde

hechten. Eerst de psycho-analyse stuitte op deze tegenstrijdigheid. Het gelukte deze wetenschap juist om aan te toonen, dat aan de dagelijksche kleine fouten en vergissingen van de menschen, b.v. het vergeten, verliezen, verleggen, verkeerd lezen enz., altijd een bepaalde bedoeling van dengene, die de vergissing maakt, ten grondslag ligt. Vroeger verklaarde men deze voorvallen zonder veel nadenken als het gevolg van verstrooidheid, vermoeidheid of allerlei toevalligheden. Uit psycho-analytische onderzoekingen der vergissingen bleek, dat men in den regel niets vergeet, dat men niet om de een of andere gegronde, maar meest aan zichzelf niet bekende reden, juist te vergeten *wenscht*. Ook wat het onderzoek van de leemten in de herinnering betreffende de vroegste kinderjaren aangaat, wilde de psycho-analyse zich niet meer met de gewone uitleggingen tevreden stellen. Zij nam aan, dat een zoo opvallend verschijnsel niet zonder zeer gegronde beweegreden ontstaan kon zijn. Juist de duisterheid, die over de eerste levensjaren lag en de moeilijkheden, welke zich in den weg stelden aan alle rechtstreeksche opheldering, deed de psycho-analyse vermoeden, dat hier iets belangrijks

verborgen lag. Een inbreker zou immers ook uit een bijzonder mooi en moeilijk te forceeren veiligheidsslot op een ijzeren geldkas de gevolgtrekking maken, dat zijn bemoeiingen hier loonend zouden blijken; daar men toch met het wegsluiten van iets waardeloos zich nauwelijks zooveel moeite zou hebben gegeven!

Doch het ligt niet in mijn bedoeling, U thans den weg te beschrijven, dien de psycho-analyse bij haar doel, n.l. het opdiepen van herinneringen uit de kinderjaren, gevolgd heeft. De beschrijving van de psycho-analytische methode zelf zou veel meer tijd vragen dan dezen avond. Een uitvoerige bestudeering en een onderzoek van deze wijze van arbeiden zullen wij liever tot een volgenden cursus laten. Wat het verband der feiten betreft, interesseert ons op het oogenblik vóór alles de inhoud der eerste kinderjaren, zooals het de psycho-analyse gelukt is, dezen samen te stellen. Ik wil U alleen nog zeggen, dat zij zich daarbij bepaald heeft tot het verklaren der reeds genoemde dagelijksche fouten en vergissingen en het uitleggen van droomen van gezonden zoowel als tot het verklaren en genezen der symptomen van geesteszieken!

De psycho-analytische reconstructie der kinderjaren voert terug tot de eerste levensperiode van den zuigeling, waarin het kind alleen maar in het bezit is van bij de geboorte meegebrachte, geërfde eigenschappen, dus tot den toestand, waarin wij abusievelijk gehoopt hadden het te zullen vinden, als het voor het eerst op school komt. Van dezen tijd valt weinig roemrijks te vermelden. De kleine mensch, die wij vóór ons hebben, lijkt in alle opzichten buitengewoon veel op een klein, pasgeboren dier; hij is er alleen slechter aan toe dan het jonge dier. De dieren zijn slechts korten tijd, meestal eenige weken, van de zorg van het moederdier afhankelijk. Dan ontwikkelen zij zich tot zelfstandige wezens, die zonder verdere verzorging gedijen kunnen. Bij het menschenkind is dit anders. Het blijft minstens gedurende een jaar zóó absoluut van de moeder afhankelijk, dat het oogenblikkelijk te gronde zou gaan, wanneer zij het haar zorgen zou onttrekken. Maar ook na een voorspoedig verloop van het zuigelingjaar, is het kind nog niet zelfstandig geworden. Het weet zich nog geen voedsel te verschaffen, zich te onderhouden, te beschermen of welke gevaren ook af te wenden. Wij weten, dat het bijna vijf-

tien jaar noodig heeft, vóór en aleer het 't volkomen buiten de bescherming der volwassenen kan stellen en zelf tot volwassen mensch is uitgegroeid.

Dit onderscheid tusschen mensch en dier, de zoolang gerekte, absolute afhankelijkheid van het menschenkind, bepaalt zijn verder lot. Wanneer tusschen zijn leven en de vernietiging daarvan het geheele eerste levensjaar dóór niets anders staat dan de teedere zorg der moeder, dan kunnen wij ons ook niet erover verwonderen, dat de handhaving van deze verzorging een geheel bijzondere rol begint te spelen. Het kleine kind voelt zich geborgen, zoolang het zijn moeder in zijn nabijheid weet en het uit zijn hulpeloosheid in angst, wanneer zij zich van hem verwijdert. Het heeft zijn moeder noodig, om zijn honger en dorst te bevredigen, zij wordt hem een levensbehoefte. Maar de betrekking tusschen zuigeling en moeder wordt al spoedig méér dan enkel de behoefte aan verzorging en bescherming. Wij merken op, dat het kind ook dàn zijn moeder bij zich wenscht, naar haar verlangt, wanneer het verzadigd is en geen bijzondere gevaren het bedreigen. Dan zeggen wij, dat het van zijn moeder houdt. In antwoord

op haar teedere en liefdevolle zorgen ontstaat bij het kind een gevoelsbinding, die weliswaar nog den weg volgt, door het instinct tot zelfbehoud aangewezen, maar die reeds onafhankelijk van dit instinct is geworden en daarboven uitgaat.

Het kleine kind zou nu op grond van deze teedere verhouding tot de moeder zich lichamelijk en geestelijk zoo vreedzaam mogelijk moeten kunnen ontwikkelen. Het zou ook volkomen tevreden blijven, als de moeder maar niets anders doen zou dan het trouw bewaken, voeden en liefhebben. Hier ligt het punt, waarbij de buitenwereld voor het eerst storend optreedt in de verhouding van het kind tot de moeder. Het kind, dat het eerste levensjaar achter zich heeft, doet plotseling de ervaring op, dat zijn moeder niet alleen van hem is. Het gezin, waarvan het maar een klein en niet eens een gewichtig lid vormt, telt nog andere leden, vader, broers en zusjes, van wier bestaan het zich nu pas bewust wordt, doch die zich allen evenzoo gewichtig voelen als het zichzelf voelt. Zij allen beweren, ook recht op de moeder te hebben.

Het kleine kind beschouwt zijn broertjes en zusjes begrijpelijkerwijze als zijn vijanden.

Het is jaloersch op hen en wenscht ze weg, om zoodoende weer den oorspronkelijken toestand, waardoor alleen het zich bevredigd voelde, terug te krijgen. U kunt zich van deze jaloezie van kinderen door waarneming van hun gedrag bij de geboorte van broertjes of zusjes b.v. gemakkelijk overtuigen. Een klein, tweejarig meisje, aan wie de vader vol trots het pasgeboren broertje toont, waarbij hij vreugde en verrassing verwacht, vraagt b.v.: „Wanneer sterft het weer?" Een moeder vertelt mij, dat haar driejarige jongen, wanneer zij haar zuigeling aan de borst voedt, altijd met een stok of scherp voorwerp bewapend, erbij komt en zij dan alle moeite heeft te voorkomen, dat hij het kleine kind kwaad doet. Deze soort waarnemingen zijn tot in het oneindige te verveelvoudigen. Men hoort werkelijk ook van zeer zware verwondingen, die twee- of driejarige kinderen hun jongere broertjes of zusjes kunnen toebrengen, wanneer men ze onvoorzichtigerwijze met hen alleen liet.

Wij hebben geen reden, om de jaloezie van kinderen niet ernstig op te vatten. Zij ontstaat uit dezelfde motieven als de jaloezie bij volwassenen en het kind lijdt er even erg onder als

b.v. een volwassene door het verbreken van een liefdesband, veroorzaakt door ongewenschte mededingers. Het eenige onderscheid is, dat het kind in zijn handelingen veel beperkter is dan de volwassenen, dat hij dus, wanneer hij voor zijn jaloersche gevoelens een uitweg zoekt, geheel op zijn wenschen blijft aangewezen. Hij wenscht de storende broertjes en zusjes weg, zou willen, dat die dood waren. Tusschen weg zijn en dood zijn bestaat voor het kleine kind, dat de beteekenis van den dood nog in het geheel niet heeft leeren begrijpen, voorloopig nog geen onderscheid.

Dit doodwenschen van kleine broertjes of zusjes is voor het kind absoluut iets natuurlijks. Het is des te heviger naarmate het kind op het bezit van de moeder meer prijs heeft gesteld. Daarbij toont het zich den eersten tijd in zich zelf gekeerd. Een gevoelsconflict ontstaat pas dan in hem, wanneer hij merkt, dat zijn moeder, die op voor hem onbegrijpelijke wijze de broertjes en zusjes liefheeft, van hem verlangt, dat hij zijn booze wenschen laat varen en verdraagzaam en lief met hen zal zijn. De moeilijkheden in den omgang met broertjes en zusjes gaan dus hiervan uit. Bij het waarnemen van grootere

kinderen zal U wel gebleken zijn, hoe vaak *broederliefde* slechts een verwachting van de volwassenen is en hoever de werkelijke verhouding beneden deze verwachting blijft. Overigens hebben wij hier een mooi bewijs voor de juistheid der beschreven verhoudingen, dat de jaloezie tusschen broertjes en zusjes zwakker is naarmate zij minder aan de moeder gehecht zijn.

In proletariërsgezinnen, waar de werkende vrouwen veel minder zorgen aan hun kinderen kunnen besteden, is ook het wegvallen van liefde bij nieuwe geboorten beduidend geringer. Zoo komt het ook, dat wij onder kinderen uit proletariërsgezinnen oneindig veel meer liefde en genegenheid tusschen broers en zusters vinden dan in gezinnen van den middenstand, waar ieder kind een mededinger is in groote belangen en waar dus overeenkomstig haat en jaloezie openlijk of verborgen in de onderlinge verhouding overheerschend zijn.

Doch de tegenstrijdige gevoelens van het kind tegenover zijn broertjes en zusjes is nog maar een onschuldig voorspel vergeleken bij een ander, veel geweldiger gevoelsconflict. De broertjes en zusjes zijn niet de eenige mededingers in zijn streven naar het alleen-bezit

der moeder. Gewichtiger dan zij zijn is de vader. Alleen speelt de vader in het leven van zijn kleinen jongen een dubbele rol. De jongen haat hem als mededinger, wanneer hij optreedt als rechtmatige bezitter der moeder, wanneer hij de moeder voor zich opeischt, met haar uitgaat, haar als zijn eigendom behandelt, en erop staat, alleen met haar te slapen. In alle andere opzichten echter heeft hij hem lief en bewondert hij hem, rekent op zijn hulp, gelooft in zijn sterkte en zijn almacht en wenscht niets zoo vurig als in de toekomst zóó te worden als hij. Zoo ontstaat dus voor den jongen de ongehoorde en voorloopig onoverkomelijke moeilijkheid, dat hij denzelfden mensch tegelijkertijd liefheeft en bewondert, maar ook haat en doodwenscht. Bij de verhouding tusschen de andere broertjes en zusjes gaat 't er alleen maar om, de booze wenschen te bedwingen, om de moeder een genoegen te doen. Hier echter staat voor de eerste maal het eene gevoel tegenover het andere. Ik laat 't aan U zelf over, U de verdere moeilijkheden voor te stellen, waarin de kleine jongen door dit conflict gewikkeld wordt: de angst voor de kracht zijner booze wenschen, voor de wraak van zijn vader en het verlies van

diens liefde; verbreking van de argelooze verhouding tot zijn moeder, waarin hij rust vond; het booze geweten en de doodsangsten. Later zal ik U hierover nog meer te vertellen hebben.

Dames en Heeren, misschien vindt U het wèl interessant, om na te gaan, op welke wijze zich bij het kind het gevoelsleven ontwikkelt, doch weet U niet, hoe dat verband zou houden met Uw eigen arbeid. De kinderen, met welke U te doen heeft, zijn veel ouder en al lang over de absolute afhankelijkheid van de moeder, de eerste jaloezie en alle stormen der zooeven besproken, eerste levensjaren heen. Maar dan vergist U zich. Wat U in het kindertoevluchtshuis of op school voor oogen krijgt, zijn juist verschijnselen, die het gevolg zijn van deze eerste levensjaren. De kinderen, die U als onverdraagzaam, asociaal of nooit te voldoen kenschetst, hebben slechts de schoolmakkers in de plaats van hun broertjes of zusjes gesteld en vechten hier met deze de conflicten uit, welke zij in het ouderlijk huis niet tot een einde hebben kùnnen brengen. En de nog grooteren, die telkens, als U maar het minste gezag op hen tracht uit te oefenen, wild opstandig rea-

geeren, of zóó beschroomd zijn, dat zij U niet eens in de oogen durven kijken of in de klas hun stem durven te verheffen, zijn nog dezelfde kleine kinderen, die het doodwenschen van den vader of het strenge onderdrukken van dergelijke wenschen met allen navolgenden angst en onderwerping nu op U hebben overgedragen. Hier wordt U dus een verschijnsel opgehelderd, dat U aanvankelijk verbaasd heeft. Het is werkelijk zoo, dat de zes-jarigen al hun bijzondere reacties medebrengen en die op Uzelf herhalen. Wat U voor Uw oogen ziet afspelen, zijn in werkelijkheid slechts de door U weinig beinvloede, nieuwe uitgaven en herhalingen van oude conflicten.

Ik verwacht nog een tweede tegenwerping van Uw kant. Waarschijnlijk is U van meening, dat het gezin, waarvan ik U zooeven een voorstelling trachtte te geven, in werkelijkheid niet bestaat, althans niet bij de meeste kinderen, met welke U te werken hebt. U vindt stellig niet zoo vaak een moeder, die haar kinderen zóó liefdevol is toegewijd en in haar liefde zóó rechtvaardig is of een vader, die met zijn vrouw in zoo goede verstandhouding leeft en tegelijkertijd waard is, om voor zijn kleinen zoon het

voorwerp van liefde en bewondering te worden. Gewoonlijk is het beeld anders.

Maar ik heb bij deze beschrijving van een model-familie een bepaald doel gevolgd. Ik wilde U voor oogen stellen, hoe moeilijk een kind het met zijn tegenstrijdige gevoelens zelfs al onder de gunstigst denkbare omstandigheden heeft. Iedere verergering van uiterlijke omstandigheden, dus elke vertroebeling in het beeld van een model-familie verscherpt nog het conflict, dat zich in het zieleleven van het kind afspeelt.

Nemen wij eens aan, dat het kind in het geheel niet door zijn eigen moeder opgevoed wordt, maar in dit allergewichtigste eerste levensjaar van het eene kosthuis naar het andere dwaalt of door min of meer onverschillige, steeds wisselende verzorgsters van een kinderhuis wordt bewaakt. Moeten wij dan niet aannemen, dat het ontbreken van de eerste, werkelijke gevoelsbinding een grooten invloed op zijn geheel verder leven zal hebben? Of nemen wij aan, dat de vader, dien de kleine zoon zich tot voorbeeld stelt, een drankzuchtige, krankzinnige of misdadiger is. Dan leidt in zoo'n geval het streven, om zóó te worden als de vader, dat onder normale omstandigheden een van de

belangrijkste hulpmiddelen bij de opvoeding is, tot den onmiddellijken ondergang van het kind. Als de ouders gescheiden leven en elk hunner probeert het kind op zijn hand te krijgen en de tegenovergestelde partij als schuldig voor te stellen, dan lijdt de geheele ontwikkeling van het gevoelsleven van het kind, doordat zijn vertrouwen geschokt is en zijn critiek veel te vroeg is opgewekt. Hier haal ik U de uitspraak van een acht-jarige aan, die vergeefsche pogingen aanwendt, om zijn gescheiden levende ouders weer tot elkaar te brengen. Hij zegt: „Als vader niet van moeder houdt, dan houdt moeder ook niet van vader, dan kunnen zij van mij ook niet houden en dan mag ik hen ook niet en dan deugt het geheele gezin niet". De gevolgtrekking, die een dergelijk kind uit den stand van zaken maakt, is meestal een gevaarlijke. Het gedraagt zich als een geemployeerde in een bankroete onderneming, die het vertrouwen in zijn lastgevers verloren en daardoor geen pleizier meer in zijn werk heeft. Ook het kind staakt in zulke gevallen zijn arbeid, d. i. zijn normale ontwikkeling en reageert op die abnormale verhoudingen ook op de een of andere wijze abnormaal.

Dames en Heeren, wij zijn nu aan het einde van het cursusuur. Ik heb van U verwacht, om aan te hooren, hoe de gebeurtenissen, die zich in de allereerste kinderjaren van den mensch afspelen, zich aan de hand van de psycho-analytische methode laten reconstrueeren. Ik weet niet, in hoeverre U de bijzonderheden geloofwaardig of onwaarschijnlijk voorkomen. Steeds weer hebben deze vindingen der psycho-analyse ertoe bijgedragen, om de aandacht van de menschen in het algemeen op de beteekenis van de allereerste kinderervaringen te vestigen. Het voorval, waarvan ik U tot besluit iets ga vertellen, kan U helpen, zich een voorstelling te maken van de practische gevolgen van dergelijke theoretische overwegingen.

Korten tijd geleden moest een Duitsche rechtbank in een scheidingsproces uitspraak doen. In den loop van het proces werd de vraag gesteld, wie van de ouders het tweejarig kind toegewezen zou krijgen. De verdediging van den man toonde aan, dat de vrouw op grond van een reeks van eigenschappen niet geschikt was, om het kind op te voeden. Daarentegen liet de verdediging van de vrouw uitkomen, dat het kind pas twee jaar oud was en dat dus

slechts van verzorging en nog niet van een opvoedingsprobleem sprake kon zijn. Ter beslissing van het geschilpunt werden verschillende meeningen gehoord over 't feit, vanaf welk tijdstip men de opvoeding van een kind achtte te beginnen. De deskundigen, die men erbij had gehaald, behoorden maar ten deele tot de psychoanalytische richting en ten deele tot officieele wetenschappelijke richtingen. De meeningen echter luidden eenparig: „*De opvoeding van een kind begint met den eersten levensdag!*"

Wij hebben alle reden, om aan te nemen, dat die meeningen vóór de vindingen der psychoanalyse anders zouden hebben geluid.

HET INFANTIELE DRIFTLEVEN

Dames en Heeren,

Ik weet niet precies, hoe U mijn vorig cursusuur opgevat heeft, maar het wil mij voorkomen, dat Uw indruk een dubbele was. Eenerzijds denkt U waarschijnlijk, dat ik U slechts overbekende feiten met veel nadruk heb voorgelegd; dat ik ten onrechte aannam, dat wij nog in tijden leven, waarin de onderwijzers hun pupillen als uit het gezinsverband losgerukte, op zich zelf staande wezens beschouwen; dat ik vergat, dat in onzen tijd ook de jongste onder U, bij moeilijkheden, welke zich voordoen, allereerst aan het huiselijk milieu van het kind denkt, aan de mogelijkheid van een ongunstig beinvloeden van de zijde der ouders, aan de plaats, die het kind in de rij van broers en zusters inneemt, d.w.z. aan de indrukken, welke de rol van oudste, middelste of jongste kind

medebrengt. U allen probeert steeds, U het gedrag van het kind op school door zijn behandeling in het ouderlijk tehuis te verklaren. Dat het kinderlijk karakter gevormd wordt door de wederwaardigheden in den familiekring, daarmede waart U dus al lang vóór mijn voordracht vertrouwd. Anderzijds vindt U, dat ik deze feiten zeer overdreven heb voorgesteld. U denkt, dat ik overal in de gevoelens en handelingen van het kleine kind de overeenkomstige uitingen der volwassenen heb meenen te zien en het gedrag van het kind dan heb beschreven in termen waarmee men anders gewoonlijk alleen maar het gedrag van volwassenen beschrijft. Op deze wijze heb ik dan in mijn verhandeling de dagelijksche kibbelpartijtjes van het kind met broertjes en zusjes in gevaarlijke doodswenschen omgezet en de onschuldige, teedere liefde van een zoontje voor zijn moeder in die van een man, die zijn vrouw geslachtelijk begeert. U lijkt het volkomen natuurlijk, dat de zoon, die in de samenleving met den vader voortdurend diens grootere macht gaat bespeuren, zich slechts onwillig schikt in de vaderlijke verboden en in de beperkingen op zijn vrijheid. Zooals ik het heb voorgesteld, lijkt

het conflict tusschen vader en zoon zoo ongeveer op het conflict, dat Schiller in Don Carlos beschrijft. U had reeds eerder met verbazing gehoord, dat de psycho-analyse zelfs zóóver gaat, om de gevoelens van het kleine kind te vergelijken met koning Oedipus uit de Grieksche sage, die zijn vader doodt en van zijn moeder bezit neemt. Zoo zou ik U dus door mijn voordracht slechts aangetoond hebben, dat de vooroordeelen, welke U tot dusverre tegen de psycho-analyse gehad hebt, niet ongegrond waren, en zou ik die in U op grond van eigen ervaring in een oordeel omgezet hebben. Ik wil ook voorloopig dit standpunt, dat de psycho-analyse inneemt, in het geheel niet met argumenten verdedigen. Ik verzoek U alleen, Uw oordeel daarover nog een tijdje op te schorten.

Laten wij nog eens tot de uitspraak van de Duitsche rechtbank terugkeeren, die, zooals ik U reeds aanduidde, met de opvatting van de psycho-analyse overeenstemt. Wat hebben wij onder zoo'n opvoeding vanaf den eersten levensdag te verstaan, wat is er eigenlijk al op te voeden aan het kleine, nog zoo op een dier lijkend wezentje, van welks zieleleven wij tot nu toe zoo goed als niets wisten; waar vindt de paeda-

gogische arbeid hier een aangrijpingspunt? Na de beschrijving, die ik U omtrent het innerlijk leven van het kind en zijn verhouding tot de menschen zijner omgeving heb gegeven, zou men nu kunnen denken, dat het antwoord eenvoudig is: De taak van opvoeden van het kleine kind houdt in, de booze wenschen tegen vader, broertjes en zusjes en de begeerte naar zijn moeder te onderdrukken, en zoo de verwezelijking daarvan tegen te gaan.

Maar bij rijpere overweging schijnt ons deze definitie van eerste opvoeding onbevredigend en eenigszins belachelijk. Het kleine kind staat hulpeloos te midden van zijn omgeving, onmachtig tot handelen. Wij weten, dat het slechts door de vriendelijke tegemoetkomende houding van deze omgeving voor vernietiging wordt bewaard. Iedere vergelijking van zijn krachten met die van de menschen om hem heen, moet in zijn nadeel uitvallen. Het heeft dus niet de geringste kans, om zijn gevaarlijke wenschen ten uitvoer te brengen. Wel hooren wij bij kinderrechtbanken of in kinderklinieken van voorbeelden, waarbij het jongens wezenlijk gelukt is, zoo goed als het volgens hun lichamelijke ontwikkeling maar mogelijk was, bij de

moeder de rol van den vader over te nemen of dat een meisje door haar eigen vader als vrouw gebruikt wordt. Doch in al dergelijke gevallen is het nooit de sterkte of energie van het kind, welke het tot zoo ongewoon toegeven aan zijn neigingen in staat stelt, doch het abnormale gedrag van den volwassene, die slechts tot bevrediging van zijn eigen lusten gebruik maakt van de hem tegemoet komende kinderlijke wenschen. In het practische leven echter is het meestal veel meer zaak, het kind voor den toorn van den vader te behoeden dan den vader voor de agressie van het kind.

De vraag naar een definitie van de opvoeding in de eerste levensjaren blijft dus nog onopgelost en zonder bepaalden inhoud. Misschien doet zich een nieuw uitgangspunt ter beantwoording voor, wanneer wij — weer op de uitspraak van de rechtbank terug komende — de beide begrippen van kinderverzorging en kinderopvoeding met elkaar gaan vergelijken. Een definitie van de verzorging brengt geen moeilijkheden met zich mede. De kinderverzorging bestaat in het voorzien in de behoeften van het kind. De verzorgster stilt zijn honger, houdt het zindelijk — dit laatste is misschien meer in over-

eenstemming met den wensch der volwassenen dan met de behoefte van het kind — zorgt voor rust en warmte en beschermt het tegen kwaad en levensgevaar. Zij biedt het kind dus alles, wat het noodig heeft, zonder daarvoor iets in de plaats te verlangen. De opvoeding daarentegen verlangt altijd het een of ander van het kind.

Het zou mij veel te ver van mijn eigenlijk doel voeren, wanneer ik zou beginnen, U de tallooze, het verleden of heden betreffende doeleinden der opvoeding te beschrijven. De opvoeder, d.w.z. de volwassen omgeving, tot welke het kind behoort, wil altijd dat van het kind maken, wat bij die omgeving — den opvoeder — past, dus telkens iets anders al naar gelang van tijd, stand, klasse, partij enz. Maar uit al deze verschillende doeleinden komt iets gemeenschappelijks naar voren. Het meest algemeene doel van de opvoeding is altijd van het kind een volwassene te maken, welke zich van de hem omringende, volwassen wereld niet al te zeer onderscheidt. Daarmede zou dan ook het aangrijpingspunt voor de opvoeding zijn gegeven; zij grijpt overal dààr in, waar het kind anders is dan de volwassene, dus dààr,

waar de kinderlijke gemanierdheid tot uiting komt. Ons antwoord op de vraag naar de eerste opvoeding moet dus dienovereenkomstig luiden: De opvoeding bindt den strijd aan met de kinderlijke gemanierdheden of — zooals de volwassenen het gewoonlijk noemen — met zijn ongemanierdheden of aanwensels.

Het zou een dwaling zijn, als ik me hier een opsomming van de kinderlijke aanwensels besparen wilde, omdat ik in de meening verkeerde, dat iedere onderwijzer of opvoeder die wel uit eigen aanschouwing kent. Wat het kind daarvan in de openbare inrichtingen van onderwijs laat zien, is slechts een zwakke afstraling van het oorspronkelijke. Een juiste beschrijving van deze eigenschappen kunnen slechts degenen geven, die zich voortdurend met het kleine kind vanaf zijn zuigelingtijd tot ongeveer zijn vijfde levensjaar moeten bezig houden. Als wij deze menschen daarnaar vragen, hooren wij ongeveer het volgende: Het kind is onuitstaanbaar, onachtzaam en zelfzuchtig; het gaat er bij hem alleen om, zijn eigen wil door te zetten en zijn eigen wenschen te bevredigen; het is hem om 't even, of anderen daaronder lijden of niet. Het is onzindelijk, het ontziet zich niet,

ook het walgelijkste aan te vatten of in den mond te steken. Het is schaamteloos, waar het zijn eigen lichaam betreft en nieuwsgierig naar datgene, wat anderen voor hem verbergen willen. Het is gulzig en snoepzuchtig. Het is wreed tegenover alle levende wezens zwakker dan hijzelf en vol vernielzucht met betrekking tot levenlooze dingen. Het heeft vele verkeerde gewoonten; het zuigt op zijn duim, bijt nagels, pulkt in zijn neus, speelt met zijn geslachtsdeelen. En het doet al deze dingen met den grootsten ijver, zet zijn zinnen op de onmiddellijke vervulling zijner wenschen en ondervindt het geringste uitstel daarvan als iets ondragelijks. In de beschrijvingen der ouders treden twee klachten altijd weer op den voorgrond. Het gevoel van hopeloosheid, dat men het nauwelijks het eene aanwensel heeft afgeleerd of er treedt reeds een nieuw weer voor in de plaats en de radelooze vraag hoe dat alles toch zoo gekomen is; toch stellig niet door het voorbeeld der ouders; en van verwende kinderen heeft men zijn eigen kind verre gehouden.

U zult zeggen, dat deze opsomming der kinderlijke aanwensels eerder een akte van beschuldiging dan een objectieve beschrijving is.

Maar de volwassenen hebben zich tegenover de eigenaardigheden der kinderen immers nooit objectief gesteld. De opvoeding staat sedert eeuwen ongeveer tegenover het kind als een streng leeraar, die het onderzoeken van ieder voorval onder zijn leerlingen al met ergernis en verontwaardiging tegemoet treedt. Het zal hem nooit gelukken de ware toedracht der zaak op te helderen en den werkelijken samenhang der gebeurtenissen te leeren kennen, als hij niet leert met zijn vooroordeelen voorzichtig tot aan het eind van zijn onderzoekingen te wachten. De „aanwensels" der kinderen, zooals die door de ouders opgesomd worden, zijn slechts een verwarde, ongeordende massa van eigenaardigheden. Daarmede kan men niets aanvangen dan zich erover beklagen. Maar ook de wetenschap heeft zich tot dusver nog niet veel objectiever tegenover het kind gesteld. Haar hulpmiddel was het, om al die trekken te verloochenen, die niet meer schenen te passen bij het beeld, dat zij, uitgaande van andere veronderstellingen, zich van het wezen van het kind gemaakt had. Eerst de psycho-analyse maakte zich van de uitspraken, veronderstellingen en vooroordeelen vrij, waarvan men zich

bij de beoordeeling van het kind van oudsher bediend had. Op verrassende wijze vond de psycho-analyse nu, dat de geheele reeks van tot nu toe onbegrepen gebleven aanwensels zich tot een organisch geheel vormde. In plaats van willekeurige zonderlingheden vond zij nu een noodzakelijke opeenvolging van ontwikkelingsphasen, zooals men die sedert lang bij het menschelijk lichaam heeft leeren waarnemen. Zoo vond deze wetenschap ook het antwoord op de twee groote klachten der ouders. Het snelle in de plaats treden van het eene aanwensel voor het andere, het ontstaan daarvan zonder invloed van buiten waren geen raadsels meer — wanneer althans deze aanwensels niet juist beklagenswaardige, toevallige abnormaliteiten van het kind voorstelden — doch zij waren integendeel de natuurlijke, normale schakels in een bestemde keten van ontwikkelingstrappen.

De eerste vingerwijzing voor een dergelijke ordening van de verschijnselen was de waarneming, dat de lichaamsdeelen, aan welke de kinderlijke aanwensels zich afspelen, niet willekeurig gekozen zijn, doch een bepaalde volgreeks inhouden. U herinnert zich misschien, dat

wij in den loop van het vorig cursusuur de liefdesbinding van het kind met de moeder hebben afgeleid uit de eerste voeding en verzorging der moeder. Het eerste „aanwensel" van het kind begint door dezelfde aanleiding en op dezelfde plaats! In de eerste levensweken speelt de voeding van het kind de belangrijkste rol in zijn leven: In dezen tijd is de mond en de omgeving daarvan voor hem ook het belangrijkste deel van zijn lichaam. Het zuigen aan de moederborst en het binnenvloeien van het voedsel in den mond is het kind aangenaam en de wensch naar voortzetting en herhaling van deze genotvolle ervaring blijft in hem bestaan, ook als hij verzadigd is. Het weet zich dit genot al spoedig, onafhankelijk van de voedselopname en ook onafhankelijk van degene, die het voedt, door het zuigen op den eigen vinger weer te verschaffen. Wij zeggen dan, dat het kind duimzuigt. Zijn gezicht vertoont bij deze bezigheid dezelfde tevreden uitdrukking als bij het zuigen aan de borst, zoodat men nooit in het onzekere was omtrent de drijfveer, die aan het duimzuigen ten grondslag ligt. Men ziet: het kind duimzuigt voor zijn genoegen. Het plezier in het zuigen, vroeger slechts bij-pleiziertje bij de voe-

ding, wordt nu zelfstandig voortgezet en is een door het kind geliefkoosde, door de volwassenen onfatsoenlijk gevonden bezigheid, een aanwensel dus, geworden. Daarbij bepaalt zich de genot verstrekkende bezigheid van den mond in dezen tijd volstrekt niet alleen tot de voedingsopname en het duimzuigen. Het kind gedraagt zich zóó, alsof het de geheele, voor hem bereikbare wereld met den mond zou willen leeren kennen. Het bijt en likt en proeft alle voorwerpen binnen zijn bereik, wat de volwassen wereld om hem heen wegens het moeilijk zindelijk houden en de daaruit ontstaande gevaren voor de gezondheid van het kind stellig niet tot zijn meest begeerenswaardige eigenschappen rekent. Deze bevoorrechte rol van den mond als bron van genotvolle ervaringen handhaaft zich ongeveer het geheele eerste levensjaar door. Wanneer U aan onze opsomming van de „klachten" tegen het kind terugdenkt, zoo zult U daarin ook nog aanwensels vinden, die weliswaar hier hun uitgangspunt hebben, maar nog tot veel ouderen leeftijd reiken; ik bedoel de gulzigheid en de snoepzucht.

Ook de volgende lichaamsstreek, die op den voorgrond treedt, om den mond in zijn betee-

kenis af te lossen, wordt mede door ervaringen van buitenaf bepaald. Tot dusver had de volwassen wereld zich tegenover het kind zeer tolerant gedragen, zich feitelijk bijna geheel bepaald tot zijn verzorging en als eenige uitzondering slechts een zeker gewennen aan orde en regelmaat bij voedingsopname en slaaptijd geeischt. Nu komt er langzamerhand een zeer belangrijke factor in het leven van het kind. De moeder of verzorgster van het kind geeft zich moeite, om het het natmaken of bevuilen af te wennen. Het kind is niet gemakkelijk tot het beheerschen van deze functies te brengen, ja, men kan wel zeggen, dat het geheele tweede levensjaar in het teeken van deze vaak zeer energische bemoeiingen van de zijde der opvoeding staat.

Maar U meent, dat men toch werkelijk niet het recht zou hebben, om het kind den langen tijdduur, dien het zindelijk worden rooft, als een „aanwensel" aan te rekenen. Zijn sluitspieren zijn toch nog niet zoo ontwikkeld, dat het zijn urine kan inhouden of zijn ontlasting kan regelen. Dat is ook werkelijk zoo, wat den eersten tijd van het zindelijk maken betreft. Maar later wordt de indruk een andere. Bij

nadere beschouwing gaat men vermoeden, dat het kind niet meer onbekwaam is, zich rein te houden, doch dat het slechts zijn recht verdedigt dààrop, dat het zijn behoefte alleen maar wil doen, wanneer het hemzelf behaagt en dat het zich over 't algemeen zijn eigendomsrecht op dit product van zijn eigen lichaam niet wil laten ontnemen. Het toont opvallende belangstelling voor zijn eigen uitwerpselen; probeert ermede te spelen, ja, als men het dat niet op tijd belet, die zelfs in den mond te steken. Ook hier kunnen wij weer uit zijn gezichtsuitdrukking en den ijver, dien het bij zulke bezigheid aan den dag legt, zonder moeite de drijfveer van zijn daad raden. Zij geeft het kind klaarblijkelijk genoegen, is genotvol. Deze lust echter heeft niets te maken met zwakte of sterkte van de sluitspieren van blaas of anus. Juist zooals de zuigeling bij de voedselopname als bij-pleiziertje een lustgevoel in de streek van den mond heeft bespeurd, zoo doet zich hier bij de afscheidingsbezigheid als bij-pleiziertje een lustgevoel voor, dat het kind aan den anus ontdekt. De omgeving van den anus wordt omstreeks dezen tijd voor het kind de belangrijkste lichaamsstreek. Zooals het zich bij het duim-

zuigen steeds weer opnieuw den mondlust onafhankelijk van de voeding probeert te verschaffen, zoo probeert het hier door het inhouden van de ontlasting en door het spelen in deze omgeving van het lichaam hetzelfde. En wanneer de opvoeding dit heel energisch tracht te verhinderen, zoo lukt 't het kind toch in ieder geval, om door het vrijere spel met zand, water, straatvuil of later door het kladden met verf de herinnering aan het eens zoozeer op prijs gestelde genoegen te behouden.

De klachten der volwassenen tegen het kind houden in, dat het in dezen tijd onzindelijk en onsmakelijk is. Maar tegelijk met deze klacht was men echter altijd geneigd, het kind te verontschuldigen; het was nog klein en dom; zijn aesthetisch gevoel was nog niet bepaald zoo fijn ontwikkeld, dat het 't verschil tusschen rein en onrein zoo goed begrijpen kon of zijn reukzin was nog te ongeoefend, om het juiste onderscheid tusschen geur en stank uit te maken. Ik ben van meening, dat menschen, die kinderen waarnemen, in dit geval in een door vooroordeelen ontstane dwaling verkeeren. Wie ooit een kind omstreeks het tweede levensjaar gadeslaat, moet bemerken, dat zijn onderscheidings-

vermogen voor geuren absoluut juist is. Het verschil tusschen het kind en de volwassenen in dit opzicht ligt slechts in de waardebepaling. De geur van de een of andere bloem, die een volwassene in verrukking doet komen, laat het kind onverschillig, wanneer men het niet al langeren tijd eraan gewend heeft „Ah"! te roepen, als het aan een bloem ruikt. Wat wij echter walgelijk vinden, vindt het kind aangenaam. Men kan het, wanneer men wil, het kind tot een aanwensel rekenen, dat stank het genoegen verschaft.

Een herhaling van dezen staat van zaken vinden wij nog bij andere kinderlijke eigenaardigheden. Sedert eeuwen spreekt men van de wreedheid van het kind, zonder daarvoor een andere verklaring gevonden te hebben dan het kinderlijke onverstand. Wanneer een kind kevers of vliegen pooten of vleugels uittrekt, vogels doodt of martelt of zijn vernielzucht op speelgoed of gebruiksvoorwerpen uitlaat, was men gewoon dit te verontschuldigen wegens zijn gebrek aan medegevoel voor andere levende wezens of wegens zeer gering begrip van de geldwaarde der dingen. Ook hier leert onze waarneming ons iets anders. Wij gelooven, dat het

kind de dieren niet pijnigt, omdat het niet begrijpt, dat het die pijn doet, maar juist omdat het ze pijn wil doen en kleine weerlooze kevers tot dit doel de geschiktste en ongevaarlijkste objecten zijn. Het vernielt voorwerpen, omdat de practische waarde van die dingen, vergeleken bij het lustgevoel, dat het bij het vernielen ondervindt, in 't geheel niet in aanmerking komt. De drijfveer van zijn handelen echter raden wij weer net als bij het duimzuigen en bij het spelen met vuil uit zijn gezichtsuitdrukking en den vurigen ijver, waarmede hij zijn doel vervolgt. Hij handelt ook hier uit pleizier.

Nadat de opvoeding tot zindelijkheid haar doel geheel bereikt en het kind niettegenstaande zijn tegenstribbelen tot het beheerschen van zijn daden bij het doen van zijn behoeften gebracht heeft, verliest ook de streek om den anus aan beteekenis als lustbron. Daarvoor in de plaats komt nu een nog veel belangrijkere. Het kind begint met zijn geslachtsdeelen te spelen. Zijn weetgierigheid richt zich omstreeks dezen tijd op de ontdekking van het onderscheid tusschen zijn eigen lichaam en dat van zijn broertjes, zusjes of kameraadjes. Het schept er nu behagen in, om juist zijn geslachtsdeelen

aan andere kinderen te toonen en verlangt dan als belooning ook die van hen te zien. Zijn vraaglust, waarover de volwassenen zich beklagen, houdt in den grond juist deze problemen is, dus het onderscheid tusschen de geslachten en de daarmede nog duister verband houdende afkomst van de kindertjes. Maar het hoogtepunt, dat de kinderlijke ontwikkeling in vele opzichten juist omstreeks dezen tijd, 't vierde of vijfde levensjaar dus, bereikt, wil aan de volwassenen dan ook als hoogtepunt van het doemwaardige voorkomen.

Wij weten, dat het kind zich gedurende den geheelen ontwikkelingsduur dien wij beschreven hebben, zóó gedraagt, alsof er niets belangrijkers zou bestaan dan het uitleven van zijn lustgevoelens en het volgen van zijn instinctieve neigingen, de opvoeding zóó, alsof het verhinderen van deze doeleinden haar gewichtigste taak is. Daaruit ontstaat dus een onophoudelijke, nooit tot rust komende strijd tusschen de opvoeding en het kind. De opvoeding wil, dat pleizier in viesheid veranderen moet in afschuw, schaamteloosheid in schaamte, wreedheid in medegevoel, vernielzucht in ontzien. Nieuwsgierigheid

en 't rondtasten aan 't eigen lichaam moeten door verbieden afgeleerd worden, oneerbiedigheid in eerbied en egoisme in altruisme veranderen. Stap voor stap verlangt de opvoeding juist het tegendeel van wat het kind verlangt, altijd schijnt haar juist 't tegendeel van de waargenomen neigingen gewenscht. Zooals wij gezien hebben, is voor het kind pleizier het hoofddoel van 't leven; de volwassene daarentegen wil het leeren, de eischen van de buitenwereld boven dezen innerlijken drang naar pleizier te stellen. Het kind is ongeduldig, verdraagt geen uitstel en werkt alleen voor het oogenblik; de volwassene leert het met 't bevredigen van zijn wenschen geduld te hebben en aan de toekomst te denken.

Het zal U opgevallen zijn, dat ik bij mijn beschrijving geen wezenlijk onderscheid tusschen het pleizier in 't duimzuigen en dat in 't spelen met de geslachtsdeelen, te weten de onanie, gemaakt heb. Feitelijk bestaat voor de opvatting van de psycho-analyse een dergelijk onderscheid niet. Alle lusthandelingen, die wij hier beschreven hebben, streven naar de bevrediging van de infantiele lusten. De psycho-analyse omvat ze alle met het begrip „sexueel", on-

verschillig of zij zich aan de eigenlijke geslachtsdeelen dan wel aan den mond of den anus af spelen. De rol n.l., welke de genitaliën in het vierde of vijfde levensjaar speelen, is geen andere dan die van den mond in het eerste of van den anus in het tweede jaar. De genitaalstreek schijnt ons eerst bij terugblik des te beteekenisvoller, wanneer wij die beschouwen vanuit het standpunt van het volwassen geslachtsleven, waarin zij tòt het uitvoerende orgaan van het sexueele leven is geworden. Maar zelfs dan behouden de luststreken uit de vroegste kinderjaren nog eenige beteekenis. Het pleizier om daar rond te tasten, dient als voorbereiding en inleiding tot de eigenlijke geslachtsdaad.

Dat de plaatsen, waar 't kind voor 't eerst lustgevoel ondervindt, een zij 't dan ook ondergeschikte rol in het geslachtsleven van den volwassene spelen, vindt U wellicht geen reden genoeg, om deze plaatsen en de genotzoekende bezigheid van kinderen juist dààr, zoowel als 't spelen in de genitaal-streek, als „sexueel" aan te duiden. Maar de psycho-analyse rechtvaardigt deze ordening ook nog door een andere omstandigheid. Er zijn abnormale gevallen,

waarin de bevrediging van den een of anderen hierboven genoemden infantielen lust zich niet aan de genitaliën afspeelt en zich in het volwassen leven als de overheerschende voortzet. Zij maakt dus de genitaal-streek haar rol afhandig en houdt den sexueelen lust uitsluitend en alleen aan zich zelf verbonden. Zulke menschen worden pervers genoemd. Men herkent ze daaraan, dat zij op een zeer belangrijk punt van hun leven in hun sexualiteit n.l. op den ontwikkelingstrap van het kleine kind zijn blijven staan of wellicht daarheen zijn teruggekeerd.

Het begrijpen van deze abnormaliteit in het sexueele leven van volwassenen stelt ons echter wellicht voor het eerst in staat te begrijpen, waarom de opvoeding gedurende de geheele infantiele ontwikkeling zich zoo ijverig bemoeit om het kind van de bevrediging zijner instinctieve neigingen af te houden. De trappen van ontwikkeling, welke het kind te doorloopen heeft, zijn niets anders dan stations op de reis naar een zeer bepaald omschreven doel. Wanneer één dezer stations al te verlokkelijk schijnt, dan bestaat er gevaar, dat het kind zich daar blijvend gaat neerzetten en de verdere reis

of verdere ontwikkeling weigert te ondernemen. Lang vóórdat ook maar eenige wetenschappelijke staving van deze opvatting bestond, hebben de opvoeders van alle tijden zich zóó gedragen, alsof zij dit gevaar kenden en het als hun taak beschouwden, het kind door zijn ontwikkelingsphasen heen te jagen, zonder het ooit, op welke trede dan ook, voor het bereiken van den laatsten stap werkelijk tot bevrediging en tot rust te laten komen.

De middelen, welke de opvoeding van oudsher in den strijd met het kind tot het verhinderen van de zoo gevreesde pleiziertjes tot haar beschikking had, zijn van tweeërlei aard. Men waarschuwt 't kind ongeveer als volgt: „Als je nog eens duimzuigt, wordt je duim afgesneden", een bedreiging, die vele verzorgers en vele prentenboeken (Piet de Smeerpoets) bij allerlei gelegenheden en in allerlei variaties gewoon zijn te herhalen. Men maakt het kind dus bang voor werkelijk geweld, voor de beschadiging van een onontbeerlijk en op prijs gesteld lichaamsdeel en probeert het daardoor tot het opgeven van zijn lust te brengen. Of men zegt: „Als je dat doet, kan ik je niet meer liefhebben". Hier stelt men het dus voor de mo-

gelijkheid van het verlies der ouderliefde! Beide bedreigingen ontleenen hun werking aan den toestand van het kind, zooals wij die reeds de vorige keer hebben leeren kennen, zijn volkomen hulpeloosheid en machteloosheid te midden van een oversterke wereld van volwassenen en zijn uitsluitende liefdesbinding met de ouders.

Beide middelen zijn gewoonlijk op dezelfde wijze werkzaam. Onder den druk van zulke monsterachtige gevaren leert het kind inderdaad zijn oorspronkelijke voornemens op te geven. In het begin veinst het slechts een verandering uit angst voor de volwassenen of uit liefde tot hen; het begint dat, wat het mooi voorkomt, als slecht, wat het afkeer inboezemt, als mooi en goed te zien. Bij het verdere gelijkmaken met de volwassenen neemt het hun waardebepalingen dan ook in werkelijkheid over. Het begint te vergeten, dat het ééns anders gevoeld heeft en langzamerhand verloochent het alles, wat het in den beginne gewild heeft en maakt den terugweg naar het vroeger genotene onmogelijk door de aan het oude pleizier verbonden gevoelens in hun tegendeel om te zetten. Hoe volkomener het kind deze omvorming

gelukt, des tevredener zijn ook de volwassenen met hun opvoedingsarbeid. Het opgeven van zijn infantiele lusten, waartoe het kind gedwongen wordt, heeft twee beduidende gevolgen voor zijn psychische ontwikkeling. Het keert nu de eischen, onder welker druk het zelf heeft gestaan onmeedoogenloos tegen de geheele buitenwereld, d.w.z. het wordt voor zijn geheel verder leven intolerant tegen al degenen, die niet hetzelfde tot stand hebben gebracht en zich nog altijd het pleizier uit een dezer bronnen veroorlooven. De moreele verontwaardiging, die het bij zulke gelegenheden naar voren brengt, is ons een maatstaf voor de krachtsinspanning, die het zelf bij het onderdrukken van zijn infantiele lusten noodig heeft gehad.

Tegelijk met het uit de herinnering verbannen van zijn eenmaal zoo op prijs gestelde lustgevoelens, verbant het echter ook de heele daarmede samenhangende levensperiode met al de daarbij behoorende gevoelens en gebeurtenissen uit zijn geheugen. Het vergeet zijn verleden, dat hem nu bij terugblik slechts onwaardig en stuitend kan voorkomen. Hiermede verwerft het zich echter juist die leemten in

zijn herinnering, de ondoordringbaarheid en ontoegankelijkheid tot de eerste belangrijkste gebeurtenissen uit zijn vroegsten kindertijd, welke ons de vorige keer, toen wij voor 't eerst daarop stuitten, zoozeer bevreemd hebben.

DE LATENTE PERIODE

Dames en Heeren,

Nu heb ik U al twee avonden verre gehouden van het gebied van Uw eigenlijke belangstelling. Ik heb Uw opmerkzaamheid opgeeischt voor de ontwikkeling van het infantiele driftleven en de gevoelens van het zeer kleine kind, dus voor een thema, waarvan U waarschijnlijk denkt, dat het alleen maar voor moeders, kinderverzorgsters of hoogstens nog voor bewaarschoolonderwijzeressen practisch van belang kan zijn. Ik zou niet gaarne wenschen, dat U uit mijn keuze van deze stof tot een geringschatting van die problemen komt, die zich bij Uw arbeid met grootere kinderen voordoen. Doch het lag in mijn bedoeling, U tijdens dezen cursus met een aantal van de grondbegrippen der psycho-analyse vertrouwd te maken; en om U die nu zoo helder mogelijk uiteen

te zetten, had ik een zeer bepaald materiaal noodig, dat slechts uit de allereerste levensjaren van het kind te putten was. Laten wij nu, om den grooten omweg, langs welken ik U gevoerd heb, alsnog te rechtvaardigen, eens onderzoeken, wat U uit het tot nu toe gehoorde reeds van de theorie der psycho-analyse vernomen hebt. Vóór alles is U al dadelijk bij het begin van mijn mededeelingen gestuit op de bewering, dat de menschen zichzelf heel weinig kennen en dat zij van een groot deel der gevoelens en gedachten, die in hen omgaan, niets afweten, d.w.z. dat alles, wat daar gebeurt, plaats heeft zonder dat hun *bewustzijn* ervan kennis neemt. U poogde tegen te werpen, dat men bescheiden moet zijn; bij het buitengewoon groote aantal innerlijke en uiterlijke prikkels, welke de mensch te verwerken heeft, is het ook in het geheel niet mogelijk, alles bewust te houden en het zou dus voldoende moeten zijn, als men slechts het allergewichtigste van zichzelf wist. Maar het voorbeeld van de groote leemten in het geheugen van elk mensch, waar het zijn allereerste levensjaren betreft, moest U in deze opvatting wel ontnuchteren. Deze leemten hebben U bewezen, dat de belangrijkheid van een levens-

ervaring nog niet 't voortduren daarvan in ons geheugen waarborgt, ja, dat juist de gewichtigste indrukken zich heel regelmatig aan de herinnering onttrekken. Daarbij kwam nog de ervaring, dat dit verzonken deel der innerlijke wereld de onaangename eigenschap heeft, om, terwijl het uit het geheugen verdwijnt, toch zijn werking niet te verliezen; dat het een bepaalden invloed op het leven van het kind uitoefent, zijn verhouding tot zijn naasten bepaalt en in zijn dagelijksch gedrag tot uitdrukking komt. Deze dubbele karakteristiek der gebeurtenissen uit de kinderjaren, die al Uw verwachtingen tot nu toe tegenspraken, het in vergetelheid verzinken daarvan met behoud van alle invloedrijke kracht, heeft U een goede voorstelling van 't begrip van het *onbewuste* in de psycho-analyse kunnen geven.

U heeft verder geleerd, op welke wijze het vergeten van gewichtige indrukken tot stand kan komen. Het kind zou wellicht zeer geneigd zijn, om zijn eerste, door hemzelf zeer op prijs gestelde wenschen en de bevrediging zijner infantiele lusten goed in zijn geheugen te bewaren. Het gehoorzaamt aan een druk van buiten, wanneer het zich van die lusten afwendt,

ze met een krachtsinspanning van zich wegstoot en tenslotte in het geheel niets meer daarvan wil weten. Wij zeggen: Het kind *verdringt* ze. U heeft verder geleerd, dat de opvoeding met het bereiken van dit verdringingsproces bij het kind nog niet tevreden is. De opvoeding vreest blijkbaar, dat de op zoo moeitevolle wijze overwonnen eigenschappen te gelegener tijd weer uit de verzinking zouden kunnen opduiken. Zij stelt zich dus niet ermede tevreden, om het kind, dat wat zij slecht acht, af te leeren, maar streeft ernaar, om de zoo gevreesde terugkeer van het verdrongene overal te beletten. Zoo ontstaat dan de omzetting der oorspronkelijke gevoelens en eigenschappen in het tegendeel, zooals ik U reeds tevoren beschreven heb. Neemt U eens aan, dat een ongeveer twee-jarig meisje den drang in zich voelt opkomen, haar eigen uitwerpselen in den mond te steken. Dan zal zij onder den druk der opvoeding zich niet alleen leeren afwenden van wat zij nu als vies erkent en van haar oorspronkelijken wensch, maar leert daardoor nu ook den afschuw kennen. D.w.z. als zij zich nu met de excrementen bezighoudt, krijgt zij een braakopwelling, den wensch, om wat uit te spugen, welke wensch

klaarblijkelijk het antwoord is op haar oorspronkelijke bedoeling, om iets in den mond te nemen. Het gebruik van zijn mond tot een dergelijke handeling wordt het kind door 't gevoel van afschuw onmogelijk gemaakt. De psychoanalyse noemt een dergelijke, later verworven eigenschap, die bij het onderdrukken van en als reactie tegen een infantielen lust ontstaan is, een reactie-vorming. Als wij in latere jaren bij een kind een bijzonder sterk medelijden, een bijzonder sterk schaamtegevoel of een bijzonder gemakkelijk te voorschijn te roepen afschuw kunnen vaststellen, dan mogen wij daaruit concludeeren, dat het in de eerste levensjaren bijzonder wreed, schaamteloos of vies is geweest. De sterkte van zijn reactie-vormingen is voor hem noodzakelijk, om een terugvallen tot de vroegere gewoonten onmogelijk te maken.

De verandering in het tegendeel bij een reactievorming is echter slechts één van de wijzen, waarop het kind zich van een eigenschap kan ontdoen. Een andere wijze is het omwerken van een ongewenschte bezigheid in een meer gewenschte. Ook daarvan heb ik U reeds een voorbeeld aangehaald. Het kleine kind, dat

zich graag met zijn eigen excrementen bezighoudt, behoeft dit genoegen niet onvoorwaardelijk op te geven, om de veroordeeling van zijn opvoeders te ontloopen. Het kan in plaats daarvan een ander pleizier zoeken; het kan b.v. het spelen met urine en uitwerpselen door spelen met water en zand vervangen en al naar gelang van de omstandigheden in een zandkist gebouwen maken, in den tuin perken omspitten of kanalen aanleggen, of, zooals kleine meisjes dat wel doen, eigen poppenwaschjes leeren wasschen. Het pleizier in kladden laat zich, zooals reeds is aangeduid, ook in 't verven en teekenen met kleurkrijtjes voortzetten. Bij elk van deze maatschappelijk over 't algemeen geoorloofde en dikwijls nuttige bezigheden, geniet het kind een deel van den oorspronkelijk bespeurden lust. Voor een dergelijke verfijning van een lustgevoel, dat naar een door de opvoeding meer op prijs gesteld doel geleid wordt, heeft de psycho-analyse den naam van sublimeering gevonden.

Doch de beide vorige lezingen leeren U nog meer dan enkel maar de definitie van eenige grondbegrippen der psycho-analyse. U heeft ervaren, dat er bepaalde voorstellingsgebieden

of complexen zijn, die in het gevoelsleven van het kind een buitengewone rol spelen. Zij beheerschen bepaalde levensjaren, worden dan verdrongen en kunnen niet maar zonder meer in het bewustzijn van den volwassene opgespoord worden. Een dergelijk voorstellingsgebied is de verhouding van het kleine kind tot zijn ouders. Zooals U gehoord hebt, heeft de psycho-analyse achter deze verhouding dezelfde wenschen en motieven ontdekt, die aan de daden van koning Oedipus ten grondslag liggen en daarom den naam van Oedipus-complex eraan gegeven. Een ander dergelijk voorstellingsgebied is de werking der bedreigingen, waarmede de opvoeding het kind naar haar wenschen voegt. Daar — ofschoon dikwijls alleen maar in naam — deze bedreigingen inhouden, het kind een belangrijk lichaamsdeel, b.v. de hand, de tong of het geslachtsdeel af te snijden, heeft men dit complex in de psychoanalyse aangeduid met den naam castratiecomplex.

U bent verder al in mijn allereerste mededeelingen bekend geworden met 't feit, dat de wijze, waarop het kind deze vroegste complexen, in het bijzonder de verhouding tot zijn ouders,

doorleeft, als voorbeeld voor alle verder doorleven dient. Er bestaat een drang in hem, den vorm, waarin het in dezen tijd van zijn bestaan liefde en haat, verzet en onderwerping, ontrouw en aanhankelijkheid voor de eerste keer doorleefd heeft, in latere jaren door dwang steeds weer te herhalen. Het is niet zonder beteekenis voor het latere leven van het kind, dat het door zijn innerlijk leven genoodzaakt is, zijn affecties, zijn vrienden en zelfs zijn leermakkers zóó te kiezen, dat die hem zoo mogelijk tot een onveranderde nieuwe uitgave van de omstreeks dezen tijd reeds weggezonken ervaringen uit zijn eerste levensjaren in staat stellen. Wij zeggen, zooals U dat reeds gezien hebt uit het voorbeeld van de verhouding van het schoolkind tot zijn leeraren, dat het kind zijn gevoelens uit het verleden op een persoon in het heden overdraagt. Het spreekt vanzelf, dat het daarbij dit heden dikwijls verkeerd begrijpen, anders uitleggen, of het op alle mogelijke wijzen geweld moet aandoen, om een gevoelsoverdracht mogelijk te kúnnen maken.

Tenslotte heeft U in mijn beschrijving van de ontwikkeling van het infantiele driftleven een bevestiging van de vaak gehoorde bewering

gevonden, dat de psycho-analyse het begrip „geslachtelijk" over alle tot dusver gebruikelijke grenzen uitbreidt en een reeks van kinderlijke daden als sexueel aanduidt, die tot nu toe volkomen onschadelijk en als verre van sexueel beschouwd geworden waren. In tegenstelling met alle U tot nu toe bekende leerstelsels beweert de psycho-analyse, dat de sexueele drift van den mensch niet plotseling tusschen het dertiende en vijftiende levensjaar, in de puberteit ontwaakt, maar al bij den aanvang van alle ontwikkeling in het kind werkzaam is, geleidelijk van den eenen vorm tot den anderen overgaat en zoo allengs verder gaat, totdat tenslotte het volwassen sexueele leven de einduitkomst van deze lange ontwikkelingsreeks wordt. De energie, met welke de sexueele drift in al deze phasen arbeidt, is volgens haar aard altijd dezelfde en in de verschillende perioden slechts, wat de maat betreft, verschillend. De psycho-analyse heeft haar den naam Libido toegekend. De leer van de ontwikkeling van het infantiele driftleven is het belangrijkste gedeelte van de nieuwe psycho-analytische wetenschap en tegelijk dat gedeelte, dat de psycho-analyse vanaf den aanvang de meeste vijanden heeft

bezorgd en ook wel misschien de oorzaak was, dat velen Uwer zich tot nu toe angstig van de psycho-analytische leer verre hebben gehouden.

Dames en Heeren, ik denk wel, dat U met het beknopte overzicht over de tot nu toe door U verworven theoretische kennis der psycho-analyse tevreden kunt zijn. U heeft een aantal der belangrijkste psycho-analytische grondbegrippen met de daarvoor in de psycho-analyse gebruikelijke namen leeren kennen: Het begrip van het Onbewuste, de Verdringing, de Reactievorming en Sublimeering; de Overdracht, het Oedipus-complex en het Castratie-complex; het Libido-begrip en de leer van de ontwikkeling der infantiele lusten. Wellicht zullen deze nieuw verworven voorstellingen ons bij onzen verderen arbeid, n.l. het onderzoek van de volgende levensperiode van het kind, voortreffelijk te pas komen.

Wij vervolgen de beschrijving van het kind, daar wij waar die in onze vorige bespreking verlaten hebben: in het vijfde of zesde levensjaar, dus op het tijdstip, waarop het kind aan de openbare inrichtingen van onderwijs wordt overgegeven en waarmede het zich dus aan-

spraak mag verwerven op Uw volle belangstelling.

Laten wij nu nog eens aan de hand van het intusschen geleerde de in het begin door bewaarschoolonderwijzeressen en onderwijzers geuite klacht nagaan, dat de kleine kinderen al als volslagen menschen in hun handen komen. Wij kunnen nu uit onze kennis van de innerlijke omstandigheden van het kind de juistheid van dezen indruk der onderwijzers ten volle bevestigen. Wanneer het kleine kind school of bewaarschool voor de eerste maal betreedt, heeft het al heel veel zware levenservaringen achter zich. Het heeft al een beperking van zijn oorspronkelijk egoïsme door de liefde tot een bepaalden persoon doorgemaakt, den onstuimigen wensch naar het bezit van den geliefden mensch, de verdediging van zijn rechten door doodswenschen en uitbarstingen van jaloezie. Uit de verhouding tot zijn vader heeft hij gevoelens, zooals eerbied en bewondering leeren kennen, de kwellende gevoelens van den wedijver met een sterkeren medeminnaar, het gevoel van onmacht en het verdriet van een liefdesontgoocheling. Omstreeks dezen tijd heeft het bovendien reeds een gecompliceerde ontwikke-

ling van zijn driftleven achter zich en geleerd, hoe zwaar het is, om zich tegenover een deel van het zelf vijandig te moeten stellen. Onder den druk van de opvoeding heeft het zware angsten uitgestaan en ongelooflijke veranderingen bij zich zelf tot stand gebracht. Met een zoodanig verleden, is het alles behalve een onbeschreven blad. En de verandering, die er met hem heeft plaats gehad, is werkelijk verrassend. Uit het veel met een dier overeenkomend, onzelfstandig en voor de omgeving bijna onverdraaglijk wezen is een min of meer verstandig mensch geworden. Het schoolkind, dat zijn klas binnentreedt, is erop voorbereid, dat het hier één onder velen is en niet weer van voren af aan op een bevoorrechte plaats rekenen kan. Deels heeft het al geleerd, zich maatschappelijk te voegen. In plaats van, zooals vroeger, voortdurend op zoek naar bevrediging uit te zijn, is het nu geneigd te doen, wat van hem verlangd wordt en zijn pleiziertjes voor bepaalde vrije uurtjes te bewaren. Zijn belangstelling, om alles te zien en de intiemste geheimen van zijn omgeving op te sporen, heeft het in weet- en leergierigheid omgezet. In plaats van de verklaringen en oplossingen, waarnaar het vroeger ver-

langd heeft, is het nu bereid de kennis van lettergrepen en getallen in zich op te nemen.

De opvoeders in kindertoevluchtshuizen, die zich onder U bevinden, zijn waarschijnlijk van meening, dat ik nu de gemanierdheden van het kind te mooi voorspiegel, zooals ik in mijn vorige besprekingen zijn ongemanierdheden te donker heb geschetst. Zulke brave kinderen, denkt U, bent U nog nooit tegen gekomen. Maar U moogt niet vergeten, dat in de kindertoevluchtshuizen, zooals die in dezen tijd georganiseerd zijn, slechts gevallen worden opgenomen, waarbij om de een of andere innerlijke of uiterlijke oorzaak de vroegste opvoeding niet geheel gelukt is. De onderwijzers op normale scholen daarentegen, zullen zonder mij van overdrijving te betichten, uit mijn beschrijving vele van hun kleine pupillen herkennen.

Dat zou echter werkelijk een prachtig bewijs zijn voor de geschiktheid en de werkdadigheid van den opvoedingsarbeid. De ouders, aan wie men over 't algemeen de verdienste van de vroegste opvoeding moet toekennen, hebben alle recht, zich daarop te laten voorstaan, als het hun gelukt is, uit den schreienden, storenden,

onzindelijken zuigeling een ordelijk, in zijn bank zittend schoolkind te maken. Er zijn niet veel gebieden op de wereld, op welke dergelijke algeheele veranderingen tot stand worden gebracht.

Wij zouden echter den arbeid, welke de ouders op dat gebied verricht hebben, nog openlijker bewonderen, als zich bij het beoordeelen van de resultaten daarvan niet twee overwegingen aan ons zouden opdringen. De eerste dezer overwegingen komt voort uit waarneming. Wie in de gelegenheid is, met drie- of vierjarige kinderen om te gaan, staat verbaasd over hun rijke phantasie, hun heldere intuitie, hun klaar verstand en de onverbiddelijke logica van hun vragen en gevolgtrekkingen. Dezelfde kinderen zullen, wanneer ze schoolkinderen zijn geworden, den volwassenen in intiemeren omgang eerder eenzijdig, vlak en weinig interessant voorkomen. Verwonderd vraagt men zich af, waar de intuitie en de originaliteit van het kind eigenlijk gebleven zijn. De psycho-analyse verraadt ons, dat deze gaven van het kind niet waren opgewassen tegen de eischen, die men het gesteld had; zij zijn na verloop van de eerste vijf levensjaren zoo goed

als verzonken. Het is klaarblijkelijk niet zoo ongevaarlijk, om kinderen tot braafheid op te voeden. De verdringingen, die daarvoor noodig zijn, de reactie-vormingen, en sublimeeringen, die opgebouwd moeten worden, worden met een zeer duren prijs betaald. Daaraan wordt de oorspronkelijkheid van het kind tegelijk met een groot deel zijner energie en begaafdheden opgeofferd. Wanneer ons de grootere kinderen in vergelijking met het kleine kind bekrompen en weinig actief voorkomen, dan is deze indruk geheel en al juist. De beperkingen, die men hun denken oplegt en de belemmeringen, die men hun oorspronkelijke daden in den weg heeft gesteld, uiten zich bijgevolg in een beperking van hun denken en geschiktheid tot handelen. Wanneer nu de ouders te dezen opzichte niet al te trotsch op hun resultaten behoeven te zijn, zoo is hun verdienste ook uit een tweede oogpunt niet zonder twijfel. Wij hebben n.l. in het geheel geen waarborgen voor het feit, of de braafheid van het grootere kind een prestatie van de opvoeding is dan wel eenvoudig de einduitkomst van een ontwikkeling, die voltooid is. Wij beschikken nog niet over steunpunten, om uit te maken, wat er zou gebeuren,

als men de kleine kinderen zich rustig liet ontwikkelen; of zij dan eenvoudig als kleine wilden zouden opgroeien of dat zij zonder hulp van buiten af vanzelf een reeks veranderingen zouden doorloopen. De opvoeding beinvloedt het kind klaarblijkelijk zeer energisch in verschillende richtingen. Maar het blijft een open vraag, wat er gebeuren zou, als de volwassen omgeving van een kind zich eens van alle activiteit tegenover hem zou onthouden.

Ter opheldering van deze vraag is van psychoanalytische zijde een belangrijke, helaas niet ten einde gebrachte poging ondernomen geworden. Mevrouw Vera Schmidt richtte in het jaar 1921 te Moskou een kinderhuis op, voor 30 kinderen van 1 tot 5 jaar. De naam Kinderhuis-Laboratorium, welken zij daaraan gaf, kenmerkte dit instituut als een soort van wetenschappelijk proefstation. Haar doel was, deze kleine groep van kinderen met wetenschappelijk geschoolde opvoedsters te omringen, die erop ingesteld waren, om de verschillende gevoels- en drift-uitingen van het kind rustig waar te nemen en bij de zich voltrekkende veranderingen wel helpend en aanmoedigend, maar zoo weinig mogelijk remmend in te grijpen.

Op dergelijke wijze zou dan langzamerhand vastgesteld kunnen worden, of de verschillende phasen, die elkander in den loop van het eerste levensjaar van het kind aflossen, ook zonder directe inwerking van de zijde der opvoeding spontaan zouden optreden en weer verdwijnen en of het kind, ook zonder daartoe gedwongen te worden, zijn lusthandelingen en lustbronnen na afloop van zekere perioden zou opgeven en tegen nieuwe zou inwisselen.

Het kinderhuis-laboratorium van Mevrouw V. Schmidt kon door moeilijkheden van buiten af niet lang genoeg blijven bestaan, om bij meer dan een enkel kind deze nieuwe poging tot opvoeding werkelijk ten einde toe door te voeren. De vraag, hoeveel van de verdienste, om de verandering bij het kleine kind tot stand te brengen, wij werkelijk uitsluitend aan de eerste opvoeders hebben toe te kennen, blijft dus onopgelost, totdat het mogelijk zal worden opnieuw een dergelijke poging onder gunstiger omstandigheden te ondernemen.

Of nu dit verschijnsel echter op rekening van de opvoeding der ouders komt dan wel eenvoudig als noodzakelijke eigenschap, bij den betreffenden ouderdom behoorend, beschouwd

moet worden, de waarneming leert ons in elk geval, dat in het vijfde of zesde levensjaar van het kind het infantiele driftleven langzamerhand beduidend aan beteekenis verliest. Het hoogtepunt van onstuimige gevoelens en overweldigende driften is al met 't vierde of vijfde levensjaar overschreden, het kind komt langzamerhand tot rust. Het lijkt zóó, alsof het kind een krachtigen aanloop had genomen, om nu ineens geheel volwassen te worden, zooals het dier zich zonder onderbreking vanaf de geboorte tot de geslachtsrijpheid ontwikkelt, en daarmede de mogelijkheden, om nieuwe veranderingen te ondergaan, buitensluit. Het kind gedraagt zich anders, de ontwikkeling van zijn gevoelsleven blijft in het vijfde of zesde levensjaar plotseling steken, zonder dat dit tot een definitieve voltooiing is gebracht. Het verliest de belangstelling voor de bevrediging zijner lusten, die ons aanvankelijk bij het kleine kind zoo bevreemd heeft. Eigenlijk begint het nu eerst te lijken op het beeld van het brave kind, zooals de volwassenen zich dat tot nu toe in hun wenschen altijd hadden voorgesteld.

Maar de infantiele lusten, die het kind tot nu toe op allerlei manieren bevredigd had, zijn

niet ten onder gegaan; zij maken zich alleen aan den buitenkant weinig merkbaar, zij zijn latent, slapen in het kind, om eerst na een reeks van jaren weer met versterkte energie te ontwaken. De puberteit, die men langen tijd als de tijd van het ontstaan van de geslachtsdrift beschouwd had, is dus niets anders dan een voortzetting van een bij de geboorte begonnen, aan het eind van de eerste kindheidsperiode onderbroken en nu eerst voltooide ontwikkeling.

Als wij nu eens vanaf deze eerste kindheidsperiode door de periode van rust — de latente periode, zooals die in de psycho-analyse genoemd wordt — tot in de puberteit het opgroeien van het kind nagaan, dan zullen wij vinden, dat het al zijn intusschen tot rust gekomen oude moeilijkheden weer opnieuw beleeft. Hetzelfde gevoel, dat hem als klein kind bijzondere conflicten met den vader gaf, mogelijk de rivaliteit met den vader, of de bijzondere moeizame verdringing van een op straffe verboden bevrediging, wellicht het pleizier, om vies te doen, laait in de puberteit opnieuw in hem op. De eerste levensperiode van het kind vertoont dus dikwijls tot in finesses verregaande overeenkom-

sten met de puberteitsperiode. Daarentegen gelijkt het kind in de latente periode meerendeels reeds op een nuchter, bezadigd, volwassen mensch.

Ook hier heeft de opvoeding zich weer van oudsher zóó daartegenover gesteld, alsof zij voor de innerlijke situatie van het kind door een goed psychologisch begrip geleid was geworden. Zij gebruikt de latente periode, waarin het kind niet meer uitsluitend door zijn innerlijke conflicten in beslag genomen en door zijn driften veel meer met rust gelaten wordt, om met de opvoeding van zijn intellect te beginnen. Sedert onheugelijke tijden hebben de schoolmeesters zich zóó gedragen, alsof zij begrepen, dat, naarmate het kind in deze periode armer aan driften is, het des te geschikter is om te leeren en hebben juist daarom de driftuiting of lusthandeling van een kind op school allerscherpst veroordeeld en onbarmhartig gestraft.

Het is ook hier, dat de taak van school en kindertoevluchtshuis uiteenloopt. De school beoogt vóór alles het onderwijs, d.w.z. de vorming van het verstand, de overbrenging van nieuwe voorstellingen, van kennis en geestelijke

bekwaamheden. De opvoeding in het kindertoevluchtshuis daarentegen heeft tot taak om eenigszins aan de ontwikkeling van het gevoelsleven in te halen, wat in de vroegste kinderjaren onvoltooid gebleven is. De opvoeders in het kindertoevluchtshuis weten, dat hun voor hun arbeid slechts een beperkte tijd ter vervoeging staat, dat de in de puberteit opnieuw oplaaiende geslachtsdrift, die het kind met energieën overstelpt, ook aan zijn opvoedbaarheid een einde maakt. Het gelukken of mislukken van hun na-opvoeding beslist in vele gevallen over het feit, of het nog in laatste instantie mogelijk is, om van buiten af een verstandige overeenkomst tusschen het „ik" van het kind, zijn driftleven en de maatschappelijke eischen tot stand te brengen.

U zult tenslotte nog willen weten, hoe de opvoedingsmogelijkheden in de eerste kinderjaren en in de latente periode zich tot elkaar verhouden. Bestaat er onderscheid tusschen de verhouding van het kleine kind tot zijn ouders en die van het grootere kind tot zijn leeraren en opvoeders? Erft de opvoeder eenvoudig de rol van de ouders, moet hij vader of moeder spelen en zooals deze met castratie-dreigin-

gen, 't onttrekken van liefde of bewijzen van teederheid werken? Wanneer wij denken aan de moeilijkheden, die het kind ten tijde van het Oedipus-complex heeft doorgemaakt, dan schrikken wij met recht terug voor het beeld, om dergelijke conflicten verveelvoudigd in een schoolklasse met den onderwijzer weer opnieuw te moeten medemaken. Men kan zich voor een opvoedster niet de mogelijkheid indenken, om in een kindertoevluchtshuis tegenover een groot aantal kinderen met goed resultaat de rol van moeder te spelen en de aanspraken van elk in het bijzonder recht te laten wedervaren, zonder van alle kanten wilde uitbarstingen van jaloezie te voorschijn te roepen. Evenzoo moeilijk moet het voor den opvoeder zijn, als vader van zoovelen voortdurend het voorwerp van angst, het mikpunt van oproerige tendenzen en toch tegelijkertijd de persoonlijke vriend van elk in het bijzonder te blijven.

Maar wij vergeten, dat ook de gevoelens van het kind intusschen veranderd zijn; de betrekkingen tot de ouders bestaan in het geheel niet meer in den ouden vorm. Juist zooals de kinderlijke driften op dezen leeftijd aan beteekenis beginnen te verliezen, zoo wordt ook om-

streeks dezen tijd de onstuimige genegenheid, die tot nu toe de verhouding van het kind tot den vader en de moeder beheerscht heeft, gematigder. Ook hier kunnen wij niet zeggen, of deze verandering eenvoudig beantwoordt aan een nieuwe ontwikkelingsphase, welke het kind op dezen leeftijd ingaat, of dat zij een gevolg is van de vele, onvermijdelijk noodzakelijke teleurstellingen en verboden van de zijde der ouders, waarvoor het onstuimige liefdesverlangen van het kind eindelijk bezwijkt. In elk geval wordt de verhouding tusschen ouders en kind rustiger, zij wordt minder hartstochtelijk en blijft minder beperkt tot den familiekring. Het kind begint zijn ouders langzamerhand in een nuchterder licht te zien, en den vader, dien hij tot dusver voor almachtig had gehouden, te beschouwen zooals die in werkelijkheid is. Zijn hartstochtelijke en onverzadigbare liefde tot de moeder, die in de eerste kindheidsperiode bijna op die van een volwassene leek, maakt nu plaats voor een meer ingetogen en niet meer zoo blinde genegenheid. Tegelijkertijd probeert het kind van de ouders gedeeltelijk vrijheid te verkrijgen en kiest zich naast hen nieuwe liefdesobjecten uit. Het begint nu een losmakings-

proces, dat het gedurende de geheele latente periode voortzet. Het is een teeken van een gelukte ontwikkeling, wanneer met het afloopen van de puberteit ook de afhankelijkheid van de geliefde personen uit de kindsheid een einde heeft genomen. De sexueele drift, die omstreeks dezen tijd na overwinning van alle tusschenphasen, den volwassen genitalen vorm bereikt heeft, behoort zich nu met de liefde tot een vreemd, en niet meer de eigen familie toebehoorend object, bezig te houden.

Maar deze losmaking van het kind van zijn eerste en belangrijkste liefdesobjecten gelukt alleen maar onder een zeer bepaalde voorwaarde. Het is zóó, alsof de ouders zeiden: Je kunt weliswaar weggaan, maar je moet ons toch medenemen. Dat wil zeggen, de invloed van de opvoeding der ouders eindigt niet met het zich losmaken van hen en niet eens met de verkoeling van gevoelens tegenover hen. Hun invloed wordt nu van een directe tot een indirecte. Wij weten, dat het heel kleine kind de bevelen van vader of moeder slechts dàn gehoorzaamt, wanneer het in hun onmiddellijke nabijheid is en hun onmiddellijke berisping of hun persoonlijk ingrijpen te vreezen heeft.

Alleen gelaten, volgt het nog zonder bedenken zijn eigen wenschen. Maar reeds na het tweede of derde levensjaar verandert zijn gedrag. Het weet ook nu nog, nadat de opvoeder de kamer verlaten heeft, wat geoorloofd en wat verboden is en kan zijn handelen daarnaar bepalen. Wij zeggen, dat het behalve het van buiten inwerkend gezag, ook nog een innerlijke autoriteit, een innerlijke stem heeft ontwikkeld, welke over zijn gedrag beslist.

Over het ontstaan van deze innerlijke stem, of het *geweten*, zooals men die gewoonlijk noemt, bestaat bij ons geen twijfel. Het is de voortzetting van de stem der ouders, die nu alleen innerlijk in plaats van, zooals vroeger, uiterlijk werkzaam is. Het kind heeft een deel van vader of moeder of liever de geboden en verboden, die het altijd weer van hen gekregen heeft, als het ware opgenomen en in een deel van zijn eigen wezen omgezet. In den loop van den groei neemt dit verinnerlijkte stuk ouders steeds meer de eischende en verbiedende rol der ouders in de buitenwereld over. Onafhankelijk van de werkelijke ouders, zet het de opvoeding van het kind nu innerlijk voort. Het kind geeft dit oorspronkelijk van buiten gekomen deel

van zijn eigen wezen een zeer bijzondere eereplaats in zijn eigen *ik*, beschouwt het als een soort *ideaal* en is bereid zich daaraan te onderwerpen, ja, dikwijls veel slaafscher dan dat het zich destijds aan de werkelijke ouders onderworpen had. Het arme *ik* van het kind moet nu zijn heele verdere leven lang trachten, aan de eischen van dit Ideaal — van dit *geweten* of *Ueber-ich*, zooals de psycho-analyse het noemt — te voldoen. Wanneer het dit niet doet, dan bespeurt het de ontevredenheid daarvan als een „innerlijke ontevredenheid". En den lof, wanneer het zich naar den wil van het Ik-Ideaal gedraagt, bespeurt het als „innerlijke bevrediging". De vroegere verhouding tusschen kind en ouders zet zich dus in het innerlijk van het kind verder voort. Ook de strengheid of zachtheid, waarmede de ouders het kind behandeld hadden, weerspiegelt zich in de verhouding van het Ik-Ideaal tot het „Ik".

Terugblikkend, kunnen wij hier dus zeggen: De prijs, dien het kind voor de losmaking van de ouders betalen moet, is hun inlijving. Het gelukken dezer inlijving is tegelijkertijd ook de maatstaf voor de duurzaamheid van de opvoedingsresultaten.

Onze vraag naar het verschil tusschen de opvoedingsmogelijkheid der eerste kindheidsperiode en die der latente periode is nu niet moeilijk meer te beantwoorden.

De eerste opvoeders en het kleine kind verhouden zich tot elkaar als twee vijandige partijen. De ouders willen iets, wat het kind niet wil, het kind wil, wat de ouders niet willen. Het kind vervolgt zijn doel met onstuimigen drang, daartegenover blijft de ouders niets anders over dan bedreigingen of het toepassen van geweld. Hier staat het eene doel lijnrecht tegenover het andere. Dat de overwinning bijna altijd aan de ouders blijft, is slechts aan hun grootere lichaamskracht toe te schrijven.

Geheel anders zijn de verhoudingen in de latente periode. Het kind, dat zich nu tegenover den opvoeder bevindt, is geen onverdeeld wezen meer. Zooals wij geleerd hebben, is zijn innerlijk wezen gesplitst. Zelfs wanneer zijn *ik* bij gelegenheid nog de vroegere doeleinden vervolgt, staat toch zijn Ik-Ideaal, de voortzetting van zijn ouders dus, aan de zijde van den opvoeder. Hier beslist het beleid der volwassenen over den omvang van de opvoedingsmogelijk-

heden. De opvoeder doet verkeerd, als hij het kind in de latente periode zóó behandelt, alsof het nog geheel en al zijn vijand was; dan mist hij een groot voordeel. Hij behoeft slechts de in het kind ontstane splitsing te kennen, om zich daaraan aan te passen. Gelukt het hem, het Ik-Ideaal op zijn zijde te krijgen en zich daarmede te verbinden, dan arbeiden twee tegen een. Het zal hem geen moeite meer kosten, het kind in de een of andere, door hem gewenschte richting te beinvloeden.

Ook onze vraag naar de betrekkingen tusschen onderwijzer en schoolklasse of groep is nu gemakkelijker te beantwoorden. Uit het voorafgaande zien wij, dat de onderwijzer meer erft dan alleen maar de Oedipus-betrekkingen van het kind. Zoolang hij de leiding van een groep in handen heeft, neemt hij voor elk daarvan in het bijzonder de rol van het Ik-Ideaal over en verwerft zich op deze wijze het recht op zijn onderwerping. Zou hij slechts de vader van elk in het bijzonder zijn, dan zouden zich de nog onopgeloste conflicten van de eerste kinderjaren aan zijn persoon willen afspelen en zijn groep bovendien door jaloerschheid verscheurd worden. Gelukt het hem, het gemeen-

schappelijke Ideaal, het Ideaal van allen, te worden, dan wordt de onderwerping van een gedwongene tot een vrijwillige en dan verbinden de kinderen van zijn groep zich onder hem tot een aaneengesloten massa.

HET VERBAND TUSSCHEN PSYCHO-ANALYSE EN PAEDAGOGIEK.

Dames en Heeren,

Wij mogen niet te veel van elkaar verlangen. U moogt niet verwachten, dat het mij gelukken kan, U in vier korte cursus-uren meer dan de allergewichtigste grondbeginselen bij te brengen van een wetenschap voor de studie waarvan men minstens even zooveel jaren noodig zou hebben en ik mag niet verlangen, dat U zich alle bijzonderheden, welke ik U mededeelde, zult herinneren. Uit mijn beknopte en waarschijnlijk vaak verwarrende samenvatting zult U wellicht drie voor de psycho-analyse karakteristieke gezichtspunten als richtsnoer kunnen vasthouden.

De eerste dezer gezichtspunten heeft betrekking op de tijdsindeeling. Zooals U gemerkt heeft, onderscheidt de psycho-analyse in het leven van het kind drie verschillende perioden:

De allereerste levensjaren, ongeveer tot het einde van het vijfde levensjaar; de latente periode tot aan het begin van de voorpuberteit, ongeveer na het elfde, twaalfde of dertiende jaar en de puberteit, die in de volwassenheid uitloopt. Voor elk van deze perioden zijn veranderde gevoelens van het kind tegenover de menschen uit zijn omgeving en een andere phase van zijn gevoelsleven kenteekenend. De beoordeeling van een bepaalde eigenschap of reactie van het kind zal dus nooit onafhankelijk kunnen zijn van de periode, waarin die valt waar te nemen. Instinctieve wreedheid of schaamteloosheid b.v., die in de eerste levensjaren en in de puberteit tot de normale ontwikkeling behoort, zal in de latente periode den waarnemer tot bezorgdheid aanleiding geven en op den volwassen leeftijd misschien als pervers aangeduid moeten worden. De sterke binding aan de ouders, die in de eerste kindsheid en in de latente periode natuurlijk en gewenscht is, geldt aan 't einde van de puberteit, als zij blijft voortduren, als teeken van een stoornis in de ontwikkeling; de drang naar verzet en innerlijke bevrijding, die in de puberteit den overgang naar normale volwassenheid

vergemakkelijkt, kan in de eerste kindsheid of in de latente periode een goede „Ik-ontwikkeling" in den weg staan.

Het tweede gezichtspunt heeft betrekking op den innerlijken opbouw van de kinderlijke persoonlijkheid. Waarschijnlijk heeft U zich het kind, waarmede U heeft te werken, als een eenheidswezen voorgesteld en zich dienovereenkomstig het tegenstrijdige in zijn gedrag, den afstand tusschen zijn willen en zijn kunnen, de onevenredigheid tusschen zijn voornemens en zijn handelingen niet kunnen verklaren. De psycho-analytische opvatting toont U het wezen van het kind als een drievoudig gesplitst wezen: in een gevoelsleven, in het *ik* van het kind en zijn *Ik-Ideaal*, dat is ontstaan uit de betrekking tot zijn ouders. De tegenstrijdighe-en van zijn gedrag zijn zonder meer duidelijk, J leert achter zijn verschillende reacties dat van zijn wezen te kennen, dat zich op een ld oogenblik door handelen heeft laten eepen.

lerde gezichtspunt eindelijk heeft be- op de wederzijdsche verhouding van deelen, waarin de kinderlijke persoon ge-plitst is en die wij ons niet als in rust, doch als

met elkaar strijdende krachten moeten
stellen. De uitkomst van een dergelijken
met het zelf, van het kinderlijke ik met e
gewenschte drift b.v., hangt af van de rel
sterkte der driften op zich zelf, du va
grootte van de libido, waarover de drift
schikt, vergeleken met de energie van v
dige, door het Ik-Ideaal opgewekte, verdr
neiging.

Maar ik vrees, dat ook deze drie ve
digde en practisch bruikbare beschou
zen U nog lang niet dat bieden, wat U
psycho-analyse als hulp bij Uw arb
willen verwachten. Meer nog dan e
ming van Uw theoretisch begrip zoekt
schijnlijk practische aanwijzingen, waar
zich kunt richten. U wilt met zekerhei
welke opvoedingsmiddelen de meest a nen
lenswaardige zijn; welke U absoluut sterke
vermijden, wanneer U daardoor niet d kinds-
opvoeding van kind in gevaar wilt br en ge-
vóór alles echter, of men over het alg puberteit,
meerdere of mindere mate dan tot nu t van een
bruikelijk was, eigenlijk wel opvoeden naar

Ter beantwoording van de laatst puber-
gezegd kunnen worden, dat de psycho- nheid

ens wanneer zij met de paedagogiek in aan-
ing kwam, steeds weer de wensch naar be-
king van de opvoeding te kennen heeft gege-
n. De psycho-analyse heeft ons een zeer be-
ald gevaar voor oogen gesteld. U heeft er-
ren op welke wegen het kind gedwongen
or, aan de eischen van de volwassen omge-
te voldoen. U weet, dat het zijn eerste groo-
voelsbindingen overwint door gelijkma-
met de volwassenen; het ontgroeit aan
uiterlijken invloed, maar richt intusschen,
bootsing van die personen, een innerlijke
ank op, welke dezen invloed steeds weer
maaft. Deze inlijving van buiten naar bin-
de gevaarlijke stap. Met dezen stap wor-
de verboden en eischen van de opvoeders
ben onveranderlijk. Zij worden uit iets
adigs tot iets onwrikbaars, dat niet in staat
is zich aan de voortgaande uiterlijke veranderin-
gen aan te passen. De ouders waren in hun ge-
drag nog door verstandige redeneeringen te be-
invloeden en voor een nieuwe situatie te bena-
... Zij zouden natuurlijk bereid geweest zijn,
n den dertigjarige toe te staan, wat zij den
jarige streng verboden hadden. Dat deel
... *ik* echter, dat zich uit het vastleggen

van hun geboden gevormd heeft, is onverbiddelijk.

Hier volgen eenige voorbeelden ter illustratie. Ik ken een knaap, die in zijn vroegste kinderjaren buitenmatig snoepzuchtig was. Daar zijn drang naar zoetigheden te groot was, om met geoorloofde middelen bevredigd te kunnen worden, trachtte hij langs allerlei sluipwegen, zich snoeperijen te verschaffen, besteedde daarvoor al het geld, dat hij bezat en nam ook het met de verstrekking van verdere geldmiddelen zoo nauw niet. De opvoeding vond aanleiding, om in te grijpen; men verbood den jongen het snoepen; door vurige aanhankelijkheid aan de moeder, van wie het ingrijpen was uitgegaan, werd het verbod bijzondere nadruk verleend. Zijn snoepzucht verdween tot tevredenheid van de volwassenen. Maar ook nu nog, nu deze jongen half-volwassen is en ruimschoots de geldmiddelen en de vrijheid zou hebben, om zich de zoetigheden van alle banketbakkerijen in Weenen te koopen, is hij nog niet in staat een stuk chocola in zijn mond te steken, zonder daarbij gloeiend rood te worden. Ieder, die hem daarbij gadeslaat, weet dadelijk: Die doet iets, wat verboden is, wat hij met gestolen geld heeft ge-

kocht. U ziet, dat de beperking niet automatisch minder wordt met den veranderden staat van zaken.

Daarnaast wil ik U nu ook een tweede, ofschoon minder onschuldig voorbeeld geven. Een kleine jongen bemint zijn moeder bijzonder teeder, al zijn wenschen zijn erop gericht, om bij haar de plaats in te nemen, die in werkelijkheid zijn vader behoort in te nemen, haar vertrouwde en beschermer en haar uitverkorene te zijn. De kleine maakt nu herhaaldelijk de voor hem schokkende ervaring door, dat de vader van zelf sprekend het recht heeft, de positie, waarnaar hijzelf streeft, in te nemen, dat hij de macht heeft hem te allen tijde van de moeder weg te jagen en hem zijn kinderlijke hulpeloosheid en onmacht voor oogen te stellen. Het verbod, om de plaats van den vader in te nemen, wordt sterker in hem door angst voor den als zoo machtig erkende. Later, als half-volwassene, vertoont deze jongen een pijnlijke schuchterheid en onzekerheid, die tot een onverdragelijke storing wordt, als hij zich in dezelfde woning of in hetzelfde huis met een door hem geliefd meisje bevindt. De inhoud van zijn angst is de voorstelling, dat er iemand zou kunnen ko-

men, die hem verklaart, dat de plaats, waar hij zich op dat oogenblik bevindt, eigenlijk door een ander ingenomen behoort te worden en dat hij geen recht heeft, zich daar op te houden. Ter vermijding van deze voor hem uiterst pijnlijke situatie gebruikt hij een groot deel van zijn energie ervoor, om uitvluchten voor te bereiden, welke dezen denkbeeldigen derde op onschuldige wijze zijn aanwezigheid plausibel zou kunnen maken.

Of een ander voorbeeld: Een heel klein meisje ontwikkelt een bovenmatige vreugde aan de naaktheid van haar eigen lichaam, toont zich ongekleed aan haar broertjes en zusjes en maakt er een pleiziertje van, om vóór het naar bed gaan spiernaakt door de kamer te loopen. De opvoeding grijpt in, ook deze keer met resultaat. De kleine doet buitengewoon haar best, om deze neiging te onderdrukken. Het resultaat is een sterk schaamtegevoel, dat haar ook in verdere jaren niet meer loslaat. Later, bij de beroepskeuze, doet iemand haar een voorstel voor een beroep, dat met zich mede zou brengen, dat zij met collega's de kamer zou deelen. En zonder zich te bedenken, verklaart zij nu, dat dat beroep niets voor haar is. Achter den redelijken

grondslag van het voorstel schuilt tenslotte de angst, dat zij zich dan voor de anderen moet uitkleeden. De questie van bekwaamheid of voorliefde legt hier in het geheel geen gewicht in de schaal tegenover de sterkte van het uit de kinderjaren overgenomen verbod.

De psycho-analytiker, die zich bij zijn therapeutischen arbeid met de oplossing van zulke remmingen en ontwikkelingsstoringen bezighoudt, leert de opvoeding werkelijk van haar slechtste zijde kennen. Hier, denkt hij, heeft men toch stellig de plank mis gehad. Zou het niet beter geweest zijn, om decorum en zeden in deze verschillende kinderkamers wat achterwege te laten en het eene kind te laten snoepen, het andere zich in de vaderrol te laten phantaseeren, het derde zijn naaktheid en het vierde zelfs het spelletje met eigen geslachtsdeelen toe te staan? Zouden deze kinderlijke bevredigingen werkelijk ook maar de geringste beteekenis gehad hebben vergeleken met den schade, dien de zoogenaamde goede opvoeding hier heeft aangericht? Vergeleken met de splitsing, die men op deze manier in het kinderlijke wezen brengt; met de wijze, waarop men het eene deel van het individu tegen het andere ophitst; de wijze,

waarop men het vermogen van 't kind, om liefde te geven, verzwakt en het misschien tot een nutteloos mensch laat opgroeien? En de analytiker, die dit alles onder oogen krijgt, neemt zich voor, althans, wat zijn eigen persoon aangaat, niet mede te doen, zijn eigen kinderen liever vrij dan zoogenaamd opgevoed te laten opgroeien en liever bij 't eind-resultaat wat bandeloosheid te riskeeren, dan hen vanaf 't begin een dergelijke verminking van de persoonlijkheid op te dringen.

Maar U schrikt zeker terug voor de eenzijdigheid van mijn betoog. Het is de hoogste tijd, om van standpunt te verwisselen. De opvoeding verschijnt ons in een ander licht, wanneer wij die vanuit een ander eindresultaat bezien, b.v. vanuit 't standpunt van den arbeid met den verwaarloosde, zooals August Aichhorn dat doet in zijn boek : Verwaarloosde jeugd".

De verwaarloosde, zegt Aichhorn, kant zich tegen invoeging in de menschelijke gemeenschap. Het gelukt hem niet, de bevrediging zijner driften in te toomen; hij kan niet genoeg energie van zijn sexueele daden aftrekken, om die voor andere, in de maatschappij meer op prijs gestelde doeleinden te gebruiken. Hij wei-

gert daarom, zich beperkingen te laten opleggen, welke voor de gemeenschap van zijn tijd toongevend zijn en onttrekt zich ook tegelijkertijd aan zijn werkzaam aandeel in die gemeenschap. Wie paedagogisch of analytisch met hem arbeidt, kan zich bovenal van één indruk niet losmaken; n.l. de spijt, die hij ervan heeft, dat er in zijn kindsheid geen macht is geweest, die in staat geweest was, zijn driftleven eerst uiterlijke beperkingen op te leggen, om dan deze uiterlijke beperkingen zich langzamerhand tot innerlijke te laten omvormen.

Neemt U als voorbeeld een kind, dat een tijd lang de aandacht van de Weensche rechtbank getrokken heeft. Dit acht-jarig meisje was zoowel thuis als op school onhandelbaar. Van elk opvoedingsgesticht of gezondheidskolonie werd zij binnen hoogstens drie dagen onverbiddelijk bij de ouders teruggebracht. Zij weigerde te leeren of aan de bezigheden van de anderen deel te nemen. Zij deed zich dom voor, en wel zoo bedriegelijk, dat zij op meerdere plaatsen als geestelijk gebrekkig gediagnostiseerd werd. Gedurende het onderwijs legde zij zich in haar klas op een bank en speelde met haar geslachtsdeelen. Telkens als men dit wilde verhinderen,

stootte zij een woest gebrul uit waarvoor de volwassenen verschrikt terugdeinsden. In het ouderlijk huis werd zij mishandeld, daar dit nog het eenige was, dat de volwassenen met haar wisten aan te vangen. De analytische observatie leidde vóór alles tot tweeërlei uitkomsten. Deze toonden aan, dat de uiterlijke omstandigheden voor de ontwikkeling van welke gevoelsbetrekkingen dan ook tusschen 't kind en de haar omringende wereld bijzonder ongunstig waren. Van geen enkele zijde ook maar was het kind door liefde schadeloos gesteld geworden voor het opgeven van het bevredigen aan eigen lichaam, dus voor 't opgeven van genot. Tegelijkertijd toonde de analyse aan, dat de rijkelijke straffen, waarvan de ouders klaarblijkelijk een beperkende uitwerking hadden verwacht, hun doel niet hadden kunnen bereiken; het kleine meisje had — het is niet vast te stellen of dit door haar aanleg dan wel door vroegtijdige zware levenservaringen veroorzaakt werd — een zóó sterk masochisme ontwikkeld, dat elke tuchtiging haar steeds weer opnieuw slechts een prikkel tot sexueele opwinding en sexueele daden kon worden. Vergelijkt U nu dit geval van verwaarloozing met

het vroeger beschreven geval van remming: U ziet dan, dat ook dit kind niet een vrij, harmonisch ontwikkeld mensch geworden is. Het is niet anders dan een klein schuw diertje, dat naast de moreele ook de geestelijke verdere ontwikkeling heeft stop gezet.

Aichhorn vermeldt, in zijn boek „Verwaarloosde jeugd" een ander zwaar geval van verwaarloozing, van een knaap, die vanaf zijn zesde jaar jaren lang op allerlei wijzen geslachtelijke bevrediging bij zijn moeder gevonden had en tenslotte, nadat hij tot volle sexueele rijpheid was gekomen, ook in werkelijk geslachtelijk verkeer met haar had geleefd, dus in werkelijkheid dàt bereikt had, wat zijn kameraadjes slechts als phantasie bezig had gehouden. Maar ook uit dezen knaap was niet de vastberaden, krachtige mensch geworden, welke wij volgens de vroeger beschreven slechte ervaringen met de opvoeding verwacht hadden. In zijn ontwikkeling was er zooiets als kortsluiting geweest. Door de vroegtijdige, reëele vervulling zijner wenschen had hij zich den geheelen omweg tot het volwassen worden bespaard; en de wensch, om zóó te worden als de vader en ook te komen tot de den vader geoorloofde be-

vredigingsmogelijkheden, was overbodig geworden. Hij was weliswaar de splitsing van zijn persoonlijkheid ontloopen, maar in plaats daarvan had hij dan ook alle verdere ontwikkeling als overbodig opgegeven.

Maar U zult vinden dat het probleem niet zoo moeilijk is, zooals ik het U wilde voorstellen. Ontwikkelingsstoornis en verwaarloozing zijn immers de twee uiterste eind-resultaten, waarvan de eene den schadelijken invloed van overmatige remming en de andere die van te groote vrijheid aantoont. De taak van een op analytische feiten berustende psycho-analytische Paedagogiek is het nu, om een middenweg tusschen de uitersten te vinden, d.w.z. voor elken leeftijdsgraad van het kind de juiste verhouding tusschen het toestaan van bevredigingen en het beperken daarvan aan te geven.

Misschien zou een uitvoerige beschrijving van deze nieuwe paedagogisch-analytische voorschriften den eigenlijken inhoud van mijn mededeelingen aan U hebben moeten uitmaken. Deze analytische paedagogiek is er echter voorloopig nog niet. Alles, wat wij tot nu toe hebben, zijn enkele personen, die zich voor deze taak interesseeren, zelf een analyse doorgemaakt

hebben en nu probeeren om dat, wat zij daaruit tot begrip van hun eigen „driftleven" geleerd hebben, ook op de opvoeding van de kinderen, met welke zij zich bezighouden, toe te passen. Het zal nog wel een poosje duren, voordat de théoretische opbouw en het practische recept, dat men dan voor algemeene toepassing kan aanbevelen, gereed zijn.

Niettegenstaande dat, moogt U niet zeggen, dat de psycho-analyse buiten deze toekomstige aanwijzingen nog niets voor de paedagogiek heeft gedaan, dat het voor paedagogen, die practisch te arbeiden hebben, nog niet de moeite waard is, om zich met de psycho-analyse bezig te houden, dat het wellicht beter ware, hun dat nog te ontraden en hen dan binnen tien of twintig jaren nog eens te laten informeeren, wat er intusschen van toepassingen der psycho-analyse op de paedagogiek geworden is.

Ik geloof, dat de psycho-analyse de paedagogiek ook nu reeds drieërlei diensten bewijst. Zij is geschikt om de reeds bestaande vormen van opvoeding te critiseeren. Als psycho-analytische psychologie, als leer van de driften van het onbewuste, als libido-theorie verruimt zij, zooals U zich daarvan uit de eerste drie voordrach-

ten hebt kunnen overtuigen, de menschenkennis van den opvoeder en leert hem de gecompliceerde betrekkingen tusschen het kind en de hem opvoedende volwassenen beter begrijpen. Als behandelingsmethode tenslotte, als kinderanalyse houdt zij zich bezig met het herstellen van den schade, die het kind gedurende het opvoedingsproces werd toegebracht.

Hier volgt een voorbeeld ter illustratie van het tweede punt, de opheldering van de paedagogische situatie door den onbewusten achtergrond van het bewuste gedrag.

Een uitmuntende opvoedster was haar opvoedende loopbaan op haar achttiende jaar begonnen, toen zij tengevolge van een ongelukkige familie-verhouding het ouderlijk huis verliet, om een betrekking als opvoedster bij drie jongens aan te nemen. De middelste van deze jongens was een zwaar opvoedingsgeval. Hij was achter gebleven in het leeren, toonde zich zeer schuw, in zich zelf gekeerd en weinig opgewekt, speelde in de familie een ondergeschikte rol en werd door de ouders steeds bij de beide andere begaafde en minzame knapen achtergesteld. De opvoedster wierp zich nu met al haar eerzucht en interesse op dit kind en had

in betrekkelijk korten tijd het mooiste resultaat. De jongen ging van haar houden, hechtte zich teederder aan haar, dan hij dit ooit te voren aan iemand anders had gedaan, werd spraakzamer en vriendelijker en door haar ijverig pogen gelukte het haar, hem in den loop van een jaar de leerstof van twee klassen bij te brengen en dus zijn achterstand in het leeren ongedaan te maken. Nu werden ook de ouders trotsch op het tot nu toe achtergestelde kind, zij begonnen zich meer met hem te bemoeien; de verhouding tot hen en daarmede ook die tot de broers werd beter, totdat de kleine tenslotte als volwaardig mede-lid geheel in den familiekring werd opgenomen. Daarmede begon echter een onverwachte moeilijkheid. De opvoedster, aan wie toch dit resultaat te danken was, begon nu op haar beurt moeilijkheden met den knaap te krijgen; zij onttrok hem haar geheele liefde, kon niet meer met hem overweg en verliet tenslotte het huis, waarin zij zoo gewaardeerd werd, juist óm het kind tot hetwelk zij zich in het begin zoozeer aangetrokken had gevoeld.

Een psycho-analyse, aan welke zij zich bijna vijftien jaren later om paedagogische redenen onderwierp, maakte haar nu nader bekend met

den stand van zaken. Min of meer daartoe gerechtigd, had zij zelf in haar ouderlijk tehuis in haar fantasieën de plaats van het onbeminde kind ingenomen, dezelfde plaats dus, waar zij den middelsten knaap bij het begin van haar arbeid gevonden had. Op grond van dezelfde achterstelling had zij zichzelf in hem gezien; zich met hem geidentificeerd. Met alle liefde en zorg, die zij aan hem besteed had, zei zij dus niets anders dan: Zoo had men mij moeten behandelen, om iets van mij te maken. Toen het resultaat zichtbaar werd, werd deze band van identificatie verbroken. Daarmede was de pupil tot een zelfstandig wezen geworden, die niets meer met haar eigen leven te maken had. Nu ontsproten haar vijandige opwellingen tegen hem uit nijd; zij kon hèm nu het resultaat niet gunnen, dat zij zèlf nooit had bereikt.

U zult zeggen, dat het goed was, dat deze opvoedster ten tijde der opvoeding nog niet geanalyseerd was; anders was er van een mooi resultaat wel geen sprake geweest! Maar mijn meening is deze: Deze opvoedingsresultaten zijn te duur gekocht. Zij worden betaald met de mislukte opvoeding van al die kinderen, die niet toevallig het geluk hebben, lijdenssymptomen

met zich mede te dragen, die den opvoeder aan zijn eigen jeugd doen herinneren en hem zoo het aanvoelen ervan mogelijk maken. Ik geloof, dat wij het recht hebben te eischen, dat de onderwijzer of opvoeder zijn conflicten leert kennen en beheerschen, vóórdat hij den paedagogischen arbeid begint. Anders dienen hem de pupillen alleen maar als min of meer gunstig materiaal, waarop hij reageert met zijn eigen onbewuste en onopgeloste moeilijkheden.

Maar ook ter beoordeeling van het kind is zijn uiterlijk gedrag maar zelden voldoende. Hier laat ik eenige aanteekeningen volgen van een jongen, welke hij als eerste hoofdstuk van een grooter boek gedicteerd heeft. Zooals zoo vaak bij kinderen het geval is, was het ook hier bij dit eene brokstuk gebleven.

„Wat volwassenen voor onrecht doen"

„Volwassenen, hoort, als ge 't weten wilt! Verbeeldt U niet te veel, dat de kinderen toch niet alles doen kunnen wat de volwassenen doen! Maar zij kunnen de meeste dingen, die gij kunt, ook. Doch de kinderen zullen nooit luisteren, als U zoo commandeert. B.v. zoo: „En kleed je uit, vlug wat, vooruit!" Dan zul-

len zij zich nooit uitkleeden, geloof dat maar niet. Maar wanneer U het behoorlijk zegt, dan zullen ze 't dadelijk doen. U gelooft, dat U maar alles doen kunt, wat U wilt, doch verbeeldt U dat maar niet. U gelooft, dat men zich moet wasschen. Neen. Dan zegt U: „Anders zou iedereen zeggen, foei, wat een smeerpoets! en daarom moet men zich wasschen!" Neen, maar daarom lààt men zich wasschen!

Wanneer U aan de kinderen zegt, wat zij dienen te doen, dan is dat voldoende; maar niet altijd zoolang zeggen, hoe zij het behooren te doen; zij doen alleen maar, wat zij voor behoorlijk houden, net als U. En zegt ook niet eeuwig: „Jullie moogt je dat en dat niet koopen", want als zij zelf geld uitgeven, kunnen zij koopen, wat zij willen. Zegt toch niet altijd tegen de kinderen: „Dat kunnen jullie niet!" Maar zij kunnen een heeleboel veel beter dan U en U wilt 't niet gelooven en naderhand verwondert U zich erover. Praat niet altijd zooveel en laat de kinderen ook eens aan 't woord komen!"

Neemt U eens aan, dat deze schriftelijke uitingen in een klasse zouden zijn gevonden en aan den directeur overgebracht. Dan zou deze zeggen, dat het een gevaarlijke jongen was, dien

men in de gaten moest houden. Volgens nadere inlichtingen zou hij nog meer bedenkelijke dingen van den jongen vernemen: de jongen geeft God scheldnamen, geeft den priester benamingen, die zich niet lieten herhalen, eischt van zijn kameraden in krachttermen, zich door niemand op den kop te laten zitten en wil zoowaar naar den dierentuin gaan, om daar de ten onrechte gevangen gehouden dieren uit de kooien in vrijheid te stellen. Een conservatieve opvoeder van de oude school zou wellicht zeggen: „De weerstand van den jongen moet met alle geweld gebroken worden, eer het te laat is en hij een gevaarlijke vijand van de sociale orde is geworden". Een modern paedagoog zou echter misschien juist voor dezen knaap de grootste illusies hebben, in hem een toekomstig leider en bevrijder der massa zien.

Ik moet U zeggen, dat beide opvoeders ongelijk zouden hebben en alle opvoedingsmethoden, welke zij op hun kennis van den stand van zaken kunnen opbouwen, schadelijk en verkeerd zouden zijn. De knaap, een acht-jarig jongske is een onschuldige, kleine lafaard, die in elkaar kruipt, als een hond hem aanblaft, bang is, om 's-avonds over de donkere gang te

gaan en die stellig niet in staat zou zijn, ook maar een vlieg kwaad te doen. Zijn opruiende uitingen echter komen op de volgende wijze tot stand. Zijn vroege, hartstochtelijke gevoelsbindingen, vergezeld van intensieve bezigheid met het eigen lid, werden zoowel door de energische bemoeiingen der opvoeding als door ingrijpen van medische zijde, 't geen schokkend werkte, vernietigd. Als waarborg tegen nieuwe verleidingen blijft een ontzettende angst over voor de bestraffing aan het schuldige lichaamsdeel, de angst, dien wij in de psycho-analyse als castratie-angst aanduiden. Deze angst echter brengt hem nu tot het loochenen van elke autoriteit. „Wanneer er iemand is in deze wereld, die macht heeft", zoo redeneert hij, „heeft die ook de macht, om mij te straffen". Daarom moet elke mogelijkheid van een hemelschen of aardschen machthebber uit de wereld geholpen worden. Hoe grooter zijn angst voor de een of andere opduikende verleiding wordt, des te luider overschreeuwt hij die door den geheel onschuldigen aanval op de autoriteiten van welke hij zich daarbij bedient. Deze luide manier van afweren is overigens niet zijn eenige. Ofschoon hij de godsloochenaar speelt, knielt en bidt hij 's

avonds heimelijk en door angst gedreven. Hij denkt: „Er is wel geen God, maar misschien toch weer wel, en dan is het in elk geval zaak goede vrienden met Hem te blijven". Ik bedoel dus, dat uit dezen knaap nooit een bedreiger der sociale orde, noch een bevrijder der menschheid zal worden. Wat hij noodig heeft, is dan ook noch bewondering van zijn pogingen, noch strengheid of beperkingen; slechts — altijd nog op welken weg! — een matiging van zijn angst, welke hem in staat zal stellen, om van zijn neurose bevrijd, later het leven te kunnen genieten.

De psycho-analytische behandelings-methode, die dat tot stand kan brengen, is dan de derde dienst, dien de psycho-analyse aan de paedagogiek bewijzen kan. Maar het beschrijven van deze methode, de kinder-analyse, ligt buiten het doel van dezen cursus.
